

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Programmas "Skolotājs" apakšprogramma

"Skolotājs logopēds"

**Didaktiskā rotaļa – fonemātiskās uztveres pilnveidošanas līdzeklis
5 – 6 gadīgiem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem**

Diplomdarbs

Autors: **Olga Novohatska**

Studentu apliecības Nr.:on17004

Darba vadītājs: Mg. paed. Ilze Vilka

RĪGA 2018

Anotācija

Diplomdarba „Didaktiskā rotaļa – fonemātiskās uztveres pilnveidošanas līdzeklis 5 – 6 gadīgiem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem” mērķis ir teorētiski un praktiski izziņāt fonemātiskās uztveres pilnveides iespējas izmantojot didaktiskās rotaļas bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Tika izvirzīti šādi uzdevumi:

1. Izziņāt psiholoģisko, pedagoģisko, logopēdisko literatūru problēmas skatījumā
2. Raksturot rotaļu koriģējoši attīstošo nozīmi fonemātiskās uztveres pilnveidošanā
3. Veikt pētījumu par didaktisko rotaļu izmantošanas iespējām fonemātiskās uztveres sekmēšanā bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem

Diplomdarba izstrādē izmantotas teorētiskas un empīriskās pētījuma metodes. *Diplomdarba teorētiskajā daļā* tiek analizēta un aprakstīta fonemātiskās būtība un tās nozīmīgums runas attīstības un valodas apguvē, didaktiskās rotaļas nozīme korekcijas procesā, kā arī tiek analizēta un aprakstīta 5 – 6 gadīgu bērnu attīstība veselumā. *Praktiskajā daļā* tiek aprakstīta koriģējoši attīstošā darbība fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanā kā arī analizēti un atspoguļoti pētījumā iegūtie rezultāti. Pētījuma gaitā apstiprinājās izvirzītā hipotēze, ka fonemātiskās uztveres pilnveide tiks sekmīgi nodrošināta, ja logopēds izziņās bērnu skaņu izrunas un fonemātiskās uztveres attīstības īpatnības, kā arī tiks izmantotas didaktiskās rotaļas korekcijas darbā, ievērojot katra bērna individuālās vajadzības.

Darbs sastāv no ievada, trīs daļām un secinājumiem, darbā iekļautas 1 tabulas, 6 attēli un 6 pielikumi. Diplomdarbā izmantoti 49 literatūras un informācijas avoti.

Atslēgas vārdi: fonemātiskā uztvere, fonētiski fonemātiskie traucējumi, koriģējoši attīstošā darbība, rotaļas un vingrinājumi

Annotation

Diploma thesis title: Didactic play as a tool of developing of phonetic perception for 5 – 6 year old children with phonetic undeveloped speech. The aim of the research is to explore theoretically and practically phonological awareness perception development of children with phonetic phonematic disorders using by didactic game.

The goals set for the implementation of thesis are the following:

1. to study the psychological, educational, speech therapy literature in the context of the thesis problems;
2. to describe the importance of didactic play in phonological awareness development;
3. carry out research on the use of phonological play in promoting the awareness of children with phonetic - phonematic disorders.

The subject of the bachelor's work. Theoretical and empirical study methods were used in the development of bachelor's work. The theoretical part of the bachelor's work analyses and describes the nature of the fundamental nature and its importance in terms of speech development and language learning, the role of didactic play in the correction process, and analyses and describes the development of 5-6 year-olds in the whole.

The practical part describes the remedial development activity in the revention of phonetic phonematic disorders and analyses and reflects the results obtained in the study. During the study the hypothesis was confirmed that the improvement of phonetic perception will be successfully ensured if the speech therapist will develop the sound of children and test the development of phonetic perceptions, and will be used the didactic playwork, taking into account individual needs for each child.

The work consists of introduction, parts and conclusions, including 1 tables, 6 pictures and 6 appendixes. There were used 49 literature and information sources.

Key words: phonetic perception, phonetic phonematic disorders, remedial development, playworks and exercises.

Saturs

Anotacij.....	2
Annotation.....	3
Ievads.....	5
1.Skaņu izrunas traucējumu vispārējs raksturojums.....	7
1.1.Vecākā pirmskolas vecuma bērnu attīstība un tās likumības.....	7
1.2.Skaņu izrunas traucējumu daudzveidīgās izpausmes.....	10
2.Didaktiskās rotaļas izveres sekmēšana vecākā pirmskolas vecuma bērniem..	17
2.1.Fonematiskās uztvere būtība, tās nozīmīgums runas attīstības un valodas apgūvē.....	17
2.2.Didaktiskā rotaļa fonētiski fonēmātisko traucējumu mazināšanā.....	22
3.Logopēda koriģējoši attīstība darbība izrunas traucējumu novēršanai vecāka pirmskolas vecuma bērniem.....	26
3.1.Pētījumā iekļautas metodes un bērnu grupas raksturojums uzsākat pētījumu.....	26
3.2.Didaktisko rotaļu atlase, to izmantošana koriģējuši attīstošā darbībā.....	30
3.3.Pētījuma rezultātu apkalpošana, analīze.....	36
Secinājumi.....	41
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	42
Pielikumi.....	45

Ievads

Bērns valodu apgūst pakāpeniski savā tuvākajā apkārtnē, praktiskā darbībā, jau no dzīves pirmajiem mēnešiem. Pakāpeniski attīstās runa un pilnveidojas valodas pielietošanas prasme (Golubina, 2007, 225; Каңерēja, 2003, 53). Runas attīstība un valodas apgūšana ir sarežģīts un individuāls process katram cilvēkam. Katram bērnam šis process individuāls jo ilgums, ar kādu bērns sasniedz nākamo attīstības pakāpi, var būt atšķirīgs (Kalēja, 2014, 8).

Lielākai daļai vecākā pirmsskolas vecuma bērnu skaņu izruna jau ir izveidojusie, ir samērā labi attīstīts vārdu krājums, bērni prot gramatiski pareizi veidot frāzes un teikumus. Bet, ne visiem valodas apguves process norit vienlīdz vienādi. Ir virkne gadījumu, kad skaņu izrunā dzirdami skaņu kropļojumi, ir bērni, kuri skaņas izrunā pareizi, bet ir grūti tās saklausīt uz atšķirt (Tūbele, 2002). Šie dažādie runas un valodas traucējumi, ietekmē veiksmīgu valodas apguvi.

Pēc E. Levinas (Левина, 1967) domām, starp biežāk sastopamajiem runas traucējumiem, var izdalīt fonētiski – fonemātiskos traucējumus. Fonētiski fonemātiskie traucējumi paši no sevis neizzūd. Laicīgi neatklātie un nenovērstie fonētiski – fonemātiskie traucējumi kļūdas vālakajā posmā var izpausties lasīšanas un rakstīšanas procesā (Tūbele, Lūse, 2012).

Darba autore uzskata, ka fonētiski – fonemātisko traucējumu korekcijas procesā veiksmīgi tiek izmantotas didaktiskās spēles, jo ar to palīdzību korekcijas darbs ir interesantāks.

Pētījuma objekts: Didaktiskās rotaļas koriģējoši attīstošajā darbībā

Pētījuma priekšmets: Fonemātiskās uztveres pilnveide 5 – 6 gadīgiem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem

Pētījuma mērķis: Teorētiski un praktiski izzināt fonemātiskās uztveres pilnveidošanas iespējas bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem

Pētījuma hipotēze: Fonemātiskās uztveres pilnveide tiks sekmīgi nodrošināta, ja logopēds:

- izzinās bērnu skaņu izrunas un fonemātiskās uztveres attīstības īpatnības;
- izmantos didaktiskās rotaļas korekcijas darbā, ievērojot katra bērna vajadzības runas jomā

Pētījuma uzdevumi:

1. Izzināt psiholoģisko, pedagoģisko, logopēdisko literatūru problēmas skatījumā
2. Raksturot rotaļu koriģējoši attīstošo nozīmi fonemātiskās uztveres pilnveidošanā
3. Veikt pētījumu par didaktisko rotaļu izmantošanas iespējām fonemātiskās uztveres sekmēšanā bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem

Pētījuma metodes:

Teorētiskā – literatūras analīze.

Empīriskās metodes:

- bērnu runas logopēdiskā izpēte;
- bērnu pedagoģiskā novērošana;
- pedagoģiskā izmēģinājuma darbība;
- pētījumā iegūto datu matemātiskā apstrāde.

Pētījuma bāze: Ventspils PII „Zvaigznīte”. Padziļinātā pētījumā piedalās seši 5 – 6 gadīgie bērni ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem. Pētījums ilgst no 2017. gada novembra līdz 2018. gada aprīlim.

1.Skaņu izrunas traucējumu vispārējs raksturojums

1.1.Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstība un tās likumības

Pirmsskolas vecums ir viens no svarīgākajiem posmiem bērna dzīvē: bez pilnvērtīgi izdzīvotas bērnības visa turpmākā bērna dzīve nebūs pilnvērtīga. Psihiskās, personīgās un fiziskās attīstības ārkārtīgi ātrais temps šajā periodā ļauj bērnam izteikti īsā laikā mērot ceļu no bezpalīdzīgas būtnes līdz cilvēkam, kuram ir visi cilvēciskās kultūras pamatsākumi (*Балобанова Богданова, Венедиктова, 2001*). Bērns šo dzīves posmu nemēro viens, līdzās viņam atrodas pieaugušie – vecāki, vecvecāki, vienaudži un pedagogi. Vispusīga, labestīga pieaugušo mijiedarbība bērna audzināšanas procesā nodrošina maksimālu bērna esošo iespēju īstenošanos, Pirmsskolas vecuma bērna plastiskā un strauji nobriestošā nervu sistēma šo mijiedarbību liek uztvert to ļoti nopietni. Veidojot jaunas intensīvās izglītības programmas, kas vērstas uz vispusīgu bērna attīstību bērnu, tādēļ jāņem vērā ne tikai tas, ko bērns var sasniegt, bet arī tas, cik lielus fiziskus un psihiskus pūliņus tas no viņa prasīs. Jebkuri mēģinājumi saīsināt dzīves pirmsskolas periodu kā “iepriekšējais”, “neīstais”, kavē bērna individuālās attīstības gaitu, neļaujot viņam izmantot visas iespējas, ko sniedz šis vecums tā psihes un personības izaugsmei (*Балобанова, Богданова, Венедиктова, 2001*).

Pēc T. Tkačenko domām, vecākais pirmsskolas vecums veicina bērna pāreju uz nākamo, ļoti svarīgo posmu viņa dzīvē – skolas gaitu uzsākšanu. Tādēļ ļoti svarīga nozīme darbā ar 5 – 7 gadīgu bērnu sagatavošanu skolai. Uzmanība jāvēršiem diviem aspektiem: *pirmkārt*, turpinās mērķtiecīga bērna personības un izzinošo psihisko procesu attīstība, kas veido pamatu tam, cik veiksmīgi bērns spēs apgūt nākotnē mācību programmu, *otrkārt*, pilnveidojas sākumskolai nepieciešamās prasmes un iemaņas (rakstīšana, lasīšana, matemātiskās prasmes) (Ткаченко, 1997).

Iekšējās psihiskās dzīves un pašregulācijas veidošanās ir vienots process pirmsskolēna psihiskajā apziņā. L. Vigotskis uzskatīja, ka apziņu nosaka ne jau ar noslēgtu psihisko funkciju (domāšanu, uzmanību, atmiņu utt.) pārveidošanu, bet ar saistību pārveidošanu starp šīm atsevišķām funkcijām un katras attīstības stadijas laikā kāda no funkcijām kļūst par dominējošo. Pirmsskolas bērnības pamatīpašība, no L. Vigotska uzskatiem redzams, ka tieši šajā vecumā tiek ielikta jauna psihisko funkciju sistēma, kuras pamatā ir atmiņa. Atmiņai lielākoties ir reflektorisks raksturs, tomēr, tuvojoties nosacītai bērnības izskaņai, kad bērnam ir bijusi iespēja rotaļāties, bērnam rodas brīvas, iepriekšnodomātas atmiņas (Выготский, 1983).

Atmiņa, kalpo par būtisku avotu pirmsskolēna psihiskai attīstībai. Bērna domāšana pārstāj būt pārskatāmi iedarbīga, tā attālinās no uztveramās situācijas un paveras sasaiste

vispārējās uztveres lokā, kas nav iegūstams tiešajā sajūtu pieredzē. Bērns jau pats spēj noteikt vienkāršas cēloņu un sekū sakarības starp notikumiem un parādībām. Vecākajā pirmsskolas vecumā bērnam rodas vēlēšanās pašam sniegt paskaidrojumus un sakārtot savu apkārtējo pasauli. Tas liecina, ka sāk veidoties pirmais apzinātais bērnu skatījums uz pasauli (Давыдов, 1986).

Bērniem, ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, atmiņa var būt pazemināta, tas nozīmē, ka vajadzēs vairāk laika un atkārtojumu, lai atcerētos uzdoto vielu (Чиркина, 2003).

Pirmsskolas vecumā aktīvi attīstās **uztvere**. No A. Zaporožeca viedokļa, pirmsskolas vecums ir visjūtīgākais uztveres attīstībā, jo produktīvas radošās darbības ietekmē bērnam veidojas sarežģītas uztveres un intelektuālās darbības, kas saistītas ar uztveramo objektu analīzi (Запорожец, 1986). L. Vengers un A. Vengers savā grāmatā «Домашняя школа» norāda, ka “...bērna uztveres attīstības programma paredz, ka bērns iepazīst priekšmetu krāsas, formu, lielumu un telpiskumu” (Венгер, Венгер, 1994).

Runājot par **uzmanību**, nedrīkst nepieminēt P. Galperina apgalvojumu, ka uzmanībai nav sava atsevišķa, specifiska produkta. Tā rezultāts ir jebkuras darbības uzlabošana, kam tā ir pievienota (Гальперин, 2002).

Uzmanības attīstības procesā pirmsskolas vecumā parādās zemāk nosauktās izmaiņas:

- uzmanības apjoma palielināšanās;
- uzmanības noturīguma pieaugums;
- patvaļīgās uzmanības rašanās.

Tas ir saistīts ar to, ka par bērna izzināšanas objektu kļūst ne tikai viens priekšmets, bet arī saikne ar citām lietām, vispirms jau funkcionālām – palielinās runas un valodas nozīme.

Bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumi, uzmanība var būt nenoturīga, nestabila un izsīkstoša, bērnam var būt grūti koncentrēties uz vienu lietu un pārslēgšanās no konkrēti izvirzīta uzdevuma uz citu (Чиркина, 2003).

Par **domāšanu** vecākajā pirmsskolas vecumā savā grāmatā raksta L. Vengers un V. Muhina (Венгер, Мухина, 1988), viņi akcentē, ka šajā vecumā vadošo lomu iegūst uzskāmi tēlainā domāšana. Konkrētai rīcības uztverei pirmsskolēni vērsas tikai tādos gadījumos, kad ir jārisina uzdevumi. Tāpat L. Vengers un V. Muhina norāda, ka arī loģiskā domāšana sāk tikai veidoties.

G. Abramova apgalvo, ka “...bērna domāšana agrīnajās attīstības stadijā ir konkrēta un neatdalāma no tās praktiskās darbības” (Абрамова, 1999). Darba autore piekrīt šim skaidrojumam un norāda, ka tikai praktiskā darbībā pilnvērtīgi tiek sekmēta domāšanas funkcija. Šajā vecumposmā vērojamas īpatnības domāšanas operāciju laikā: līdztekus dominējošajai uzskatāmi tēlainajai domāšanai bērniem var būt grūtības izprast abstraktus jēdzienus un attiecības. *Bērniem ar fonētiski fonemātisko nepietiekamību domāšanas operāciju*

ātrums var būt nedaudz lēnāks, līdz ar to arī mācību vielas uztvere var būt lēnāka (Чуркина, 2003).

Pēc V. Gluhova (Глухов, 2004) domām, domāšanas evolūcija veido pozitīvu iedarbību uz pirmsskolēna **runas darbības** jēdzieniskā aspekta attīstību. Tā tiek sekmēta gan kvantitatīvajā, gan kvalitatīvajā ziņā. Vecākais pirmsskolas vecums ir jauns posms runas attīstībā un valodas apguvē:

- valoda no situatīvas pārtop par konteksta;
- tiek pilnveidota valodas regulējošā funkcija, kas palīdz darbības un uzvedības korekcijai;
- uzlabojas valodas darbības skaniskā puse;
- pilnveidojas valodas darbības jēdzieniskais aspekts: palielinās vārdu krājums, pilnveidojas saistītā runa, bērni sāk apgūt monologrunu.

Bērniem, kuriem ir fonētiski fonemātiskie traucējumi, skaņu izruna tiek raksturota ar šādām īpatnībām:

1. Runā var trūkt konkrētas skaņas, var būt arī skaņu aizvietošana. Pēc artikulācijas sarežģītās skaņas tiek aizvietotas ar vienkāršākām, piemēram: [c] vietā, [u]-[φ], [p] vietā, [л]-[л'], [j], balsīgo skaņu vietā — nebalsīgās; svelpeņi un šņāceņi (frikatīvie) tiek aizvietoti ar skaņām [m], [m'], [ð], [ð']. Skaņas trūkums vai tās aizvietošana ar citu pēc artikulācijas pazīmes rada nosacījumus atbilstošo fonēmu sajaukšanai. Sajaucot skaņas, kas ir tuvas pēc artikulācijas vai akustikas, bērnam veidojas artikulēma, taču pats fonēmu veidošanas process netiek pabeigts. Grūtības atpazīt tuvas skaņas, kas pieder pie dažādām fonētiskajām grupām, veicina to jaukšanu lasīšanas un rakstīšanas laikā. Nepareizi izrunātu vai nepareizi lietotu skaņu daudzums valodā var sasniegt lielu skaitu – līdz sešpadsmit. Visbiežāk ir neizveidojušies svelpeņi un šņāceņi ([c]-[c'], [з]-[з'], [ч], [ш], [ж], [ч], [ш]); звуку [m'] u [ð']; звуку [л], [p], [p']; balsīgās skaņas tiek aizvietotas ar pāra nebalsīgajām; nav pietiekami pretnostatīti mīksto un cieto skaņu pāri; trūkst līdzskaņu [j']; patskaņu [ы].

2. Difūzās artikulācijas skaņu grupas aizvietošana. Divu vai vairāku pēc artikulācijas tuvu skaņu vietā tiek izrunāta vidēja, neprecīzi izrunāta skaņa, [u] un [c] vietā — mīkstā skaņa [u], [ч] un [m] vietā — kaut kas līdzīgs samīkstinātam [ч].

Tāda skaņu aizvietošana rodas tādēļ, ka nav pietiekami izveidojusies fonemātiskā dzirde vai arī tā ir traucēta. Tādi traucējumi, kur viena fonēma tiek aizvietota ar citu, kas veicina vārda jēgas izmaiņas, tiek dēvēta spar fonemātiskām.

3. Nestabila skaņu izmantošana runā. Atsevišķas skaņas bērns, vadoties pēc instrukcijas, izrunā pareizi, taču runā šo skaņu nav vai arī tās tiek aizvietotas ar citām. Reizēm bērns vienu un to pašu vārdu dažādos kontekstos vai atkārtojot izrunā atšķirīgi. Gadās, ka bērnam vienas

fonētiskās grupas skaņas tiek aizvietotas, cits grupas skaņas – izrunātas nepareizi. Tādus traucējumus dēvē par fonētiski fonemātiskām.

4. Vienu vai vairāku skaņu nepareiza izrunāšana. Bērns var nepareizi izrunāt 2 – 4 skaņas vai runāt bez defektiem, bet pēc dzirdes nespēt atšķirt lielāku skaņu skaitu no dažādām grupām. Salīdzinoši veiksmīga skaņu izruna var slēpt dziļus fonemātisko procesu attīstības traucējumus (Поваляева, 2007).

Pirmsskolas vecumā tiek attīstīta bērnu emociju regulācija, kas attiecībā ar kustībām ir vēl mazāk attīstīta: viņiem ir grūti noslēpt pārsteigumu, prieku, sarūgtinājumu, trauksmi un bailes. Šajā laikā bērnu emocijas vēl nav tiešas, tās vēl nav pakļautas sociālajai videi – vislabākais laiks tās mācīties apgūt, uztvert un pilnvērtīgi izrādīt (Зеньковский, 1995).

Savos pētījumos par pirmsskolas periodu A. Ļeontjevs un V. Zaporožecs (Леонтьев, Запорожец, 1995) norāda, ka vecākais pirmsskolas vecums ir personības faktiskās veidošanās periods, uzvedības personības “mehānismu” attīstības periods. Šajā vecumposmā veidojas pirmās kopsakarības un attiecības, tas nozīmē – veidojas personības psiholoģiskie mehānismi.

No iepriekšteiktā var secināt, ka bērni, kuriem ir fonētiski fonemātiskie runas traucējumi, ir apgrūtināts dzimtās valodas izrunas sistēmas veidošanās process, Pie šīs kategorijas pieskaitāmi bērni ar normālu fizisko dzirdi un intelektu, bet ir traucēta valodas skaņu izruna un īpaši – fonemātiskā dzirde. Tāpat var secināt, ka pirmsskolas vecums ir ļoti nozīmīgs laiks bērna attīstībā, viena no galvenajām nozīmēm tiek piešķirta praktiskai darbībai, kas šajā vecumposmā ir rotaļas un spēles, ar kuru palīdzību bērnam ir vieglāk attīstīties un iepazīt apkārtējo pasauli un palīdz attīstīt fonemātisko uztveri.

1.2. Skaņu izrunas traucējumu izpausmes

Darba autore, izanalizējot I. Miltiņas, S. Tubules, L. Volkovas, T. Fiļičevas logopēdijas literatūru, norāda, ka runas traucējumi vai runas valodas traucējumi – ir runas attīstības atkāpes no vispārpieņemtajām runas attīstības normām, kas ietekme verbālo komunikāciju. Šo traucējumu rašanās iemesli un simptomi ir pietiekami daudzveidīgi.

L.Volkova un S. Šahovskaja (Волкова, Шаховска, 1998) uzskata, ka runas traucējumi var būt neskaitāmi un daudzveidīgi, un tie atšķiras atkarībā no saslimšanas trigeru. **Starp organiskajiem iemesliem**, pie kuriem pieskaitāmi visi ar runas orgāniem saistītie traucējumi:

- **Pārmantoti iemesli:** kad runas traucējumi tiek mantoti no vecākiem.
- **Iedzimti iemesli:** kad runas traucējumus nosaka medikamentu lietošana vai sarežģījumi grūtniecības laikā.

- **Perinatālie iemesli:** runas traucējumus veicinājuši sarežģījumi dzemdību laikā.
- **Postnatālie iemesli:** runas traucējumi rodas pēc piedzimšanas, piemēram, priekšlaicīgu dzemdību dēļ.

Līdztekus organiskajiem mēdz būt arī funkcionālie traucējumi, proti, runā iesaistīto orgānu darbības patoloģija, kas pārsvarā saistīti ar bērna psihomotoro attīstību. Iemesli, kas saistīti ar apkārtējo vidi, arī var nospēlēt lomu un ietekmēt runu – cilvēka lingvistisko raksturojumu. Arī psihosomatiskie iemesli ir svarīgi runas traucējumu attīstībā, jo ikviena cilvēka domām ir liels spēks un tās var izprovocēt novirzes mutvārdu runā. Tāpat jāmin, ka runas traucējumi var negatīvi ietekmēt domāšanu. Tas viss apgrūtina pareizu un skaidru runāšanu un valodas uztveri.

Runas traucējumu simptomi. Pēc T. Filičevas (Филичева, 2017) domām, atkarībā no runas traucējumu veida un bojājuma, pastāv atšķirīgi simptomi, kas liecina par iespējamiem runas traucējumiem. Runājot par runas traucējumu kopīgo simptomu izpausmēm, var iedalīt šādus runas traucējumu veidus:

- **Ekspresīvās runas traucējumu simptomi:** ja ir vērojami šādi traucējumi, vārdu krājums parasti ir ļoti ierobežots, cilvēkam ir grūti atcerēties un izrunāt garas frāzes.
- **Runas ekspresīvi receptīvo traucējumu simptomi:** līdztekus tiem simptomiem, kas novēroti iepriekšējā gadījumā, tāpat pastāv problēmas, kas saistītas ar runas, valodas vai frāžu uztveri.
- **Fonoloģisko traucējumu simptomi:** raksturīga nespēja izmantot atsevišķas skaņas mutiskās runas laikā, dzirdamas kļūdas izrunas laikā, izrunājot un/vai izmantojot skaņas (Филичева, 2017).

Darba autore, analizējot literatūru par logopēdiju, norāda, ka šobrīd logopēdi izmanto divas runas traucējumu pamatklasifikācijas – klīniski pedagoģisko un psiholoģiski pedagoģisko. Jānorāda, ka pretrunu starp šīm klasifikācijām nav, tās papildina viena otru.

Atkarībā no primārajiem traucējumiem, kas ir runas traucējumu pamatā Klīniski pedagoģiskā klasifikācija iedala šādus traucējumus:

- runas traucējumi, kas saistīti ar nervu sistēmas organiskajiem bojājumiem. Atkarībā no runas traucējuma lieluma, izšķir afāziju (visu runas komponentu bojājumus), alāliju (sistēmas runas attīstības traucējumi) un dizartriju (skaņas izrunas funkciju traucējumi);
- runas traucējumi, kas saistīti ar CNS funkcionālajiem traucējumiem (piemēram, stostīšanās, mutisms vai surdomutisms);
- runas traucējumi, kas saistīti ar artikulācijas aparāta patoloģijām;

- runas attīstības kavēšanās, kas var būt saistīta ar dažādiem traucējumiem (piemēram, dažu iekšējo orgānu saslimšanas gadījumā, kā arī gadījumos, kad vērojama pedagoģiskā nolaidība) (Miltiņa, 2005; Филичева, 2008; Волкова, 2008).

I.Miltiņas (Miltiņa, 2005) grāmatā aprakstītā klīniski pedagoģiskā klasifikācija ir orientēta uz runas traucējumu formu un veidu detalizāciju. Tā ir balstīta uz psiholoģiski lingvistiskajiem, etiopatogēniskajiem un klīniskajiem kritērijiem.

Saskaņā ar šo klasifikāciju visi runas traucējumu veidi tiek iedalīti 2 lielās grupās: mutvārdu un rakstiskās valodas traucējumi

Uz fonācijas noformējuma izteikumu traucējumiem attiecas:

- afonija vai disfonija – balss neesamība vai traucējumi, kas radušies balss aparāta patoloģiju rezultātā;

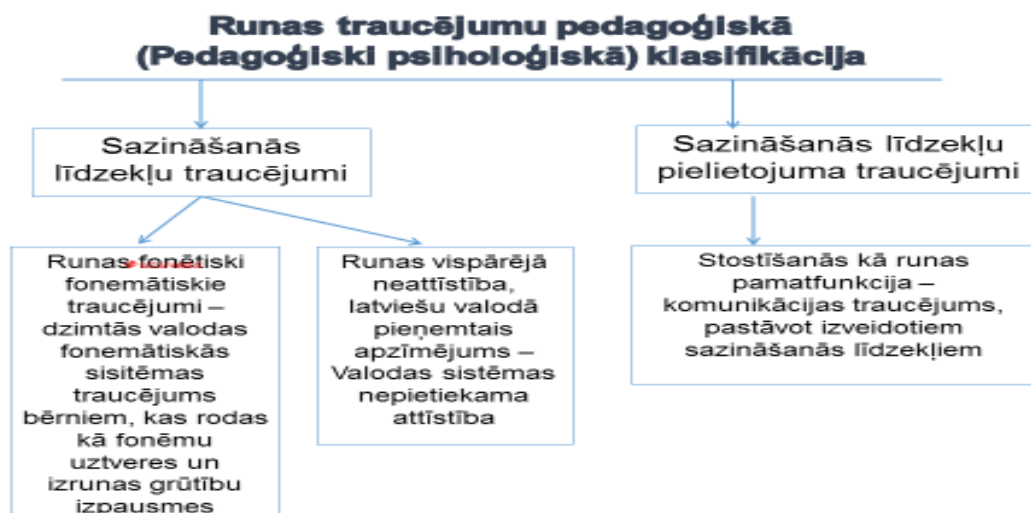
- bradilālija – lēns runas temps;
- tahilālija – ļoti ātra runa;
- stostīšanās – runas tempa un ritmisko raksturojumu traucējumi;
- rinolālija – balss tembra traucējumi;
- dilsālija – skaņu izrunas traucējumi;
- dizartrijs – izrunas traucējumi.

Uz runas struktūrāli semantiskā noformējuma traucējumiem attiecas:

- alālija – runas trūkums vai nopietni runas attīstības traucējumi, kas radušies galvas smadzeņu garozas zonu organisko bojājumu rezultātā;

- afāzija;
- disgrafija vai agrafija – daļēji vai pilnībā traucēta rakstītprasme;
- disleksija vai aleksija – daļēji vai pilnībā traucēta lasītprasme (Miltiņa, 2005).

Mūsdienās skolotāji logopēdi balstās uz R. Levinas (Левина, 1967) izstrādāto klasifikāciju. Tā balstās uz lingvistisko un psiholoģisko kritēriju pamatiem, runas funkcionālajiem aspektiem un runas darbības daudzveidību attiecībām. Saskaņā ar šo klasifikāciju runas traucējumi tāpat tiek iedalīti divās grupās (skatīt 1. attēlu).

1.attēls. Runas traucējumu pedagoģiskā klasifikācija (Miltiņa, 2005)

Skaņu izrunas traucējums ir skaņu izrunas fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi. Skaņu izrunas traucējums veidojas, pastāvot pilnvērtīgai anatomiskajai dzirdei un saglabātai runas aparāta inervācijai (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 307). I.Miltiņa skaņu izrunas traucējumus skaidro kā ilgstošu, noturīgu, literārās valodas normai atbilstoša skaņu izrunu ko izraisa specifiski faktori ko pilnībā vai daļēji var novērst koriģējoši attīstošā logopēdiskā darbībā. Skaņu izrunas traucējumi var izpausties dažādi:

- skaņu neizrunāšana (skaņu neizrunā un tās vietā seizrunā citu skaņu);
- skaņas kropļošana izrunāšanas laikā (r - kaklā; s – starpzobu izruna);
- skaņas aizstāšana un jaukšana ar kādu citu skaņu (Miltiņa, 2005, 49).

Psiholoģiski pedagoģiskās klasifikācijas pamatā ir lingvistisko un psiholoģisko kritēriji, ievērojot valodas sistēmas struktūras komponentus (skanu izruna, fonemātiskie procesi, vārdu krājums, gramatika, saistītā runa) un runas funkcionālos aspektus un runas darbības veidu attiecības (mutvārdu runa, rakstīšana). Pedagoģiskajā klasifikācijā runas traucējumus dala divās grupās:

- 1) Sazināšanās līdzekļu traucējumi:
 - runas fonētiski fonemātiskie traucējumi – skaņu izlaidumi, jaukšana, aizstāšana gan mutvārdos, gan rakstos vai lasīšanā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 103). Dzimtās valodas fonemātiskās sistēmas traucējums bērniem, kas rodas kā fonēmu uztveres un izrunas grūtību izpausmes (Miltiņa, 2005, 23);
 - runas vispārējā mazattīstība – valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA), kas ir sarežģīti runas traucējumi, kad nepietiekami attīstīti ir visi valodas sistēmas galvenie (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 350).

2) Sazināšanās līdzekļu pielietojuma traucējumi:

- stostīšanās kā runas pamatfunkcijas – komunikācijas traucējums, esot izveidotiem sazināšanās līdzekļiem (Miltiņa, 2005, 23).

Valodas skanīgās puses veidošanās notiek vairākos posmos. Labi attīstīta fonemātiskā dzirde savienojumā ar pilnvērtīgu spēju artikulēt skaņas veicina intensīvāku pareizas skaņu izrunas apgūšanu. Savukārt skaņu uztvere bērniem ar normālu valodas attīstību veidojas pietiekami agri un konkrētā secībā. Vecumā līdz gadam bērns uzver tikai ritmiski melodiskās struktūras, vārda fonēmiskais sastāvs vēl netiek uztverts. Skaņu atšķiršana sāk veidoties otrajā dzīves gadā. Bērni pakāpeniski apgūst krievu valodas skaņu fonētisko sistēmu neatkarīgi no to artikulācijas precizitātes. Skaņu atšķiršanas kārtība ir šāda:

- patskaņi – līdzskaņi;
- sonorie – šņāceņi;
- balsīgie – nebalsīgie;
- mīkstie – cietie.

Pareizu skaņu izrunu daudzējādā ziņā nosaka runas un kustību analizatora attīstība. Tomēr sākotnējā posmā bieži tiek novērota skaņu artikulācijas nepastāvība. Raksturīga skaņu – “aizvietotāju” izmantošana un tikai aktīvās runas laikā notiek pakāpeniska pāreja uz pareizu skaņu izrunu. Aptuveni, sākot ar ceturto dzīves gadu, vairums bērnu labvēlīgos audzināšanas apstākļos apgūst pareizu valodas skaņu sistēmu. Ir pieļaujama neprecīza šņāceņu, sonoro un svelpeņu izruna. Veiksmīgi apgūstot valodas skanīgo pusi, tiek nodrošināta pilnvērtīga runas – dzirdes un runas – kustību analizatoru attīstība (Филичѐва, Соболева, 1996)

T. Tkačenko (Ткаченко, 2000) savā grāmatā apraksta, ka daļai bērnu 4 gadu vecumā tiek novērota nestabila fonēmu izruna dažādos skaņu un zilbju savienojumos; skaņu savstarpēja aizvietojamība; nepareiza sonoro skaņu izruna. Raksturīga disociācija starp pietiekami attīstītu fonemātisko dzirdi un runas un kustību iemaņu nepilnībām. Ap 5 gadu vecumu bērniem ir jāprot izrunāt visas valodas skaņas, tikai retos gadījumos novērojamas nepareizas izrunas pēc artikulācijas grūti izrunājamām skaņām vēlākas ontogēneses gadījumā. Šajā vecumā bērniem veidojas spēja kritiski izvērtēt savas valodas trūkumus.

Skaņu izrunas stāvoklis bērniem ar fonētiski fonemātisko neattīstību. Konkrētu skaņu trūkums runā, valodā un skaņu aizvietošana. Pēc artikulācijas sarežģītas skaņas tiek aizvietotas ar skaņām, kas pēc artikulācijas ir vienkāršas: [c], [ш] – [ф] vietā, [p], [л] - [л`], [й] vietā, neskanīgo vietā; svelpeņi un šņāceņi (frikatīvie) tiek nomainīti pret skaņām [т], [т`], [д], [д`]. Skaņas trūkums vai tās nomaina ar citām pēc artikulācijas pazīmes rada nosacījumus attiecīgo fonēmu sajaukšanai. Sajaucot skaņas, tuvas pēc artikulācijas vai akustikas, bērnam veidojas artikulēma, taču pats fonēmu veidošanās process nebeidzas. Grūtības atšķirt tuvas skaņas, kas

pieder pie dažādām fonētiskajām grupām, veicina to sajaukšanu lasīšanas un rakstīšanas laikā. Runas laikā nepareizi lietotu skaņu skaits var sasniegt lielu skaitu – līdz 16 - 20. Visbiežāk neprecīzi tiek izrunāti svelpeņi un šņāceņi [c]-[c`], [з]-[з`], [ц], [ш], [ж],[ч],[щ];[т`] un [д`]; skaņas [л],[p],[p`]; balsīgos nomaina pāru nebalsīgie; nav pietiekami pretnostatīti mīksto un cieto skaņu pāri; patskaņa [й], līdzskaņa [ы] trūkums.

Skaņu grupas aizvietošana ar difūzo artikulāciju – divu vai vairāku pēc artikulācijas tuvu skaņu vietā tiek izrunāta vidējā, neskaidrā skaņa, [ш] un [ч] vietā mīkstā skaņa [ш], [ч] un [т] vietā – kaut kas līdzīgs samīkstinātam [ч] (Новоторцева, 1998).

Dažas skaņas pēc instrukcijas, izolēti, bērns izrunā pareizi, taču runā tās neparādās vai tiek aizvietotas ar citām. Reizēm bērns vienā un tajā pašā vārdā dažādos kontekstos vai atkārtojot izrunā atšķirīgi. Mēdz gadīties, ka bērnam vienas fonētiskās grupas skaņas tiek aizvietotas, citas grupas skaņas – izteiktas pilnīgi nepareizi.

Vienas vai vairāku skaņu nepareiza izruna. Bērns var nepareizi izrunāt 2 – 4 skaņas vai runāt bez defektiem, bet pēc dzirdes neatšķirt lielāku skaņu skaitu no dažādām grupām. Salīdzinoši veiksmīga skaņu izruna var slēpt dziļu fonemātisko procesu neattīstību.

Nepareizas skaņu izrunas iemesli parasti ir nepietiekami noformēta artikulācijas motorika vai tās traucējumi. Tie ir fonētiskie traucējumi, kas neietekmē vārdu jēgu. Skaņu izrunas traucējumu formu zināšana palīdz noteikt darba metodiku, strādājot ar bērniem. Fonētiskajos traucējumos liela uzmanība tiek veltīta artikulācijas aparāta attīstībai, sīkajai un kopējai motorikai, kad vērojami fonemātiskie traucējumi, attīstoties fonemātiskajai dzirdei. *Tādu aizvietošanu iemesls ir nepietiekami noformētā fonemātiskā dzirde vai tā arī ir traucēta. Tādi traucējumi, kur viena fonēma tiek aizvietota ar citu, kas veicina vārda jēgas izkropļojumu, tiek saukti par fonemātiskiem.*

Kad vērojams liels daudzums defekta skaņu bērniem ar FFN, tiek traucēta vārda zilbju struktūra un vārdu izruna: скатерть vietā viņi saka «катель» vai «катеть», велосипед vietā saka «сипед».

Paralēli uzskaitītājām izrunas īpatnībām un fonemātiskajai uztverei bērniem ar fonētiski fonemātisko nepietiekamību tiek novērots:

- vispārēja neskaidra runa,
- neskaidra dikcija,
- kavēšanās vārdu krājuma un valodas gramatiskās uzbūves apgūvē (kļūdas locījumu galotnēs, piedēkļu lietošana, īpašības un skaitļa vārdu saskaņošana ar lietvārdiem) (Новоторцева, 1998).

T. Fiļičeva (Филичева, 2017) izdala šādas fonētiski fonemātisko traucējumu (FFT) pakāpes:

1. Nepietiekama atšķirība un apgrūtinājums analizēt traucējumus skaņu izrunā. Viss pārējais vārda skaņu sastāvs un zilbju struktūra tiek analizēta pareizi. Tā ir visvieglākā fonētiski fonemātiskās neattīstības pakāpe;

2. Nepietiekama liela daudzuma skaņu atšķiršanas spēja no vairākām fonētiskajām grupām, kad to artikulācija ir pietiekami noformēta mutiskajā runā. Šādos gadījumos skaņu analīze tiek pārkāpta vēl rupjāk;

3. Kad ir ļoti nopietna fonētiski fonemātiskā neattīstība, bērns ‘nedzird: skaņas vārdā, neatšķir attiecības starp skaņu elementiem, nav spējīgs izcelt tās no vārda sastāva un noteikt to secību.

Tādējādi skaņu izrunas trūkumi var tikt apkopoti ar šādām raksturīgākajām izpausmēm:

1. Skaņu nomaiņa ar vienkāršāk skaņām pēc artikulācijas, piemēram: skaņas C un III tiek nomainītas ar skaņu φ;
2. Difūzo artikulācijas skaņu esamība, kas aizvieto veselu skaņu grupu;
3. Nestabila skaņu izmantošana dažādās sarunas formās;
4. Nepareiza vienas vai vairāku skaņu izruna.

Izrunas kļūdas ir jāvērtē no to nozīmes viedokļa runas komunikācijai. Vienas no tām skar tikai fonēmu veidošanās pamatiezīmes un netraucē izteikuma nozīmi, citas noved pie fonēmu sajaukšanas, nevis atšķiršanas. Pēdējās ir rupjākās, jo tiek izjaukta izteikuma jēga.

Kad ir liels daudzums defekta skaņu, tad parasti tiek traucēta sarežģītu vārdu izteikšana («качиха» ткачиха vietā). Šādas novirzes bērnu runā tāpat norāda, ka nav pietiekami noformēta fonemātiskā uztvere.

Veidi, kā izpaužas fonemātiskās uztveres attīstības zema līmenis:

- pēc dzirdes neprecīza fonēmu atšķiršana paša un svešā runā (pirmām kārtām balsīgie-nebalsīgie, svelpeņi-šņāceņi, cietie-mīkstie);
- nesagatvotība elementārām skaņu analīzes formām un sintēzei;
- grūtības, analizējot valodas skaņu sastāvu.

Darba autore piekrīt T. Fiļičevas (Филучева, 2017) skaidrojumam, ka bērniem ar fonētiski fonemātisko traucējumiem nereti vērojama zināma atkarība starp fonemātiskās uztveres līmeni un skaņu izrunas daudzumu, tas nozīmē, jo vairāk nekorekti izveidojušās skaņas, jo zemāka fonemātiskā uztvere. Tomēr tam ne vienmēr ir tieša atbilstība starp skaņu izrunu un uztveri.

2. Didaktiskās rotaļas iztveres sekmēšana vecākā pirmskolas vecuma bērniem

2.1. Fonemātiskās uztvere būtība, tās nozīmīgums runas attīstības un valodas apguvē

Fonētiski fonemātiskie traucējumi ir dzimtās valodas sistēmas izrunas veidošanās procesu traucējumi bērniem ar dažādiem runas traucējumiem, nepareizi uztverot un izrunājot (Волкова, 2008). A. Gvozdevs norāda, ka tādi autori kā R. Levina, N. Nikašina, R. Boskis, G. Kaše lielu nozīmi atvēl fonemātiskās uztveres veidošanās procesam, proti, spējai uztvert runas skaņas (fonēmus) (Гвоздев, 2007).

Pēc T. Tkačenko (Ткаченко, 2000) domām, fonemātiskās uztveres attīstība pozitīvi ietekmē visas valodas fonētiskās puses un vārdu zilbju struktūras veidošanos. Ja nav pietiekami labi noformēta fonemātiskā uztvere, nav iespējams panākt tā augstāko pakāpi – skaņu analīzi. Skaņu analīze – tā ir operācija, kad domās tiek sadalīti dažādi skaņu kompleksi sastāvelementos (fonēmās): skaņu, zilbju un vārdu apvienojums. Arī R. Levina rakstīja, ka neattīstītas runas korekcijas pamatizglītība, pamatmomenti ir skaņas fonemātiskā uztvere un analīze (Левина, 1974).

Nav noliedzams, ka leksikas un gramatikas saikne ar fonemātisko priekšstatu veidošanās procesā. Izmantojot speciālu korekcijas darbu saistībā ar fonemātiskās dzirdes attīstību, bērni daudz labāk uztver un atšķir vārdu izskaņas, priedēkļus vienzilbju vārdos, kopējos piedēkļus, priedēkļus, sarežģītas zilbju struktūras vārdus. Savukārt skaņu analīzei un sintēzei ir jābalstās uz stabilām katras dzimtās valodas skaņu fonemātiskajām uztverēm. Par fonemātisko uztveri vai fonemātisko dzirdi, kas pēc daudzu mūsdienu pētnieku domām ir viens un tas pats, pieņemts uzskatīt *spēju uztvert un atšķirt valodas, runas skaņas* (фонēmas) (Поваляева, 2002). Šīs spējas bērniem veidojas pakāpeniski, dabiskas attīstības procesā. Bērns sāk reaģēt uz jebkurām skaņām no 2 – 4 nedēļu vecuma kopš dzimšanas brīža, 7 – 11 mēnešu vecumā atsaucas uz vārdu, taču tikai uz tā intonatīvo pusi, nevis priekšmetisko nozīmi. Tas ir tā saucamais valodas pirmsfonēma attīstības periods (Абрамова, 1999). Aptuveni pirmā dzīves gada beigās, pēc N. Švačkina uzskatiem, vārds pirmo reizi sāk kalpot par saziņas līdzekļi un bērns sāk reaģēt uz skaņu kopām (фонēmām, kas ietilpst vārda sastāvā) (Швачкин, 2004).

N. Švačkins skaidro A. Gvozdevska uzskatus, ka vēlāk fonemātiskā attīstība notiek strauji, nepārtraukti apsteidzot bērna artikulācijas iespējas, kas arī kalpo par izrunas pilnveidošanas pamatu. Tāpat N. Švačkins uzsver, ka bērna divu gadu izskaņā (saprotot runu) bērns izmanto dzimtās valodas visu skaņu fonemātisko uztveri (Швачкин, 2004).

E. Koļesņikovas (Колесникова, 2002) atsaucas uz A. Gvozdeva, V. Beļjukova, N.Švačkina, G. Ljamina uzskatiem, ka nepilnvērtīga fonemātiskā uztvere, no vienas puses, negatīvi ietekmē bērna skaņu izrunas veidošanos, bet, no otras puses, kavē, sarežģī skaņas analīzes iemaņu veidošanos, bez kā pilnvērtīga lasīšana un rakstīšana nav iespējama. Darba autore piekrīt E.Koļesņikovas uzskatiem un akcentē, ka pareizas izrunas veidošana ir atkarīga no bērna spējas analizēt un sintezēt runas skaņas, proti, no zināma fonemātiskās dzirdes attīstības līmeņa, kas nodrošina konkrētās valodas fonēmu uztveri.

Valodas skaņu fonemātiskā uztvere notiek, mijiedarbojoties pie garozas nonākošajiem dzirdes un kinētiskajiem kairinātājiem. Pakāpeniski šie kairinājumi diferencējas, un kļūst iespējams izdalīt atsevišķus fonēmus. Turklāt šajā ziņā liela loma pieder analītiski sintaktiskās darbības sākotnējām formām, pateicoties kurām bērns apkopo vienu fonēmu pazīmes un atšķir tās citu no citas. Izmantojot analītiski sintaktisko darbību, bērns sāk salīdzināt savu nepilnīgo runu ar vecāku bērnu valodu un skaņu izrunas veidošanu. Ja trūkst analīzes un sintēzes, tas ietekmē izrunas attīstību kopumā. Bet, ja ar sākotnēji fonemātisko dzirdi ir pietiekami ikdienas saziņai, tad ar to nepietiek, lai apgūtu lasīšanu un rakstīšanu (Колесникова, 2002). Arī D.Еļкоņин (Эльконин, 1998) nosaucis šīs speciālās darbības, kas saistītas ar vārdu skaņas struktūras analīzi, par fonemātisko uztveri. Apgūstot valodas gramatiku, šīs darbības veidojas speciālas apmācības laikā, kad bērniem māca skaņu analīzes līdzekļus. Fonemātiskās dzirdes un fonemātiskās uztveres attīstībai ir liela nozīme, lai pareizi apgūtu lasīšanu un rakstīšanu.

Bērna gatavība apgūt gramatiku izpaužas tādējādi, ka ir sasniegts pietiekams bērna darbības analītiski sintaktiskās attīstības līmenis, proti, bērns spēj analizēt, salīdzināt, sintezēt un apkopt valodas materiālu (Эльконин, 1998).

A.Gvozdevs (Гвоздев, 2007) norāda, lai gan bērns saredz starpību atsevišķās skaņās, taču pats vēl nespēj dalīt vārdu pa skaņām. Darba autore piekrt A. Gvozdeva skaidrojuma, ka izdalīt pēdējo skaņu vārdā, noteikt vairākas skaņas vienlaikus, kā arī noteikt konkrētās skaņas pozīciju vai zilbju skaitu vārdā bez pieaugušo palīdzības bērns vēl nespēj. Un ļoti svarīgi, lai šī palīdzība būtu kvalificēta, pamatota un savlaicīga. V. Balabanova un L. Bogdanova, L.Venediktova (Балобанова, Богданова, Венедиктова, 2001) atsaucas uz D. Еļкоņину kurš norāda, ka fonemātiskā uztvere ir atsevišķu skaņu dzirdēšana vārdā un prasme veikt vārdu skaņu formas analīzi, kad tās tiek izrunātas iekšēji. Arī A. Gvozdevs (Гвоздев, 2007) norāda, ka fonemātiskā uztvere – tas ir pirmais solis ceļā uz gramatikas apguvi, skaņu analīze – otrais solis. Vēl viens faktors: fonemātiskā uztvere tiek veidota laika posmā no gada līdz četriem gadiem, skaņu analīze – vēlākā vecumā. Un visbeidzot fonemātiskā uztvere ir spēja atšķirt skaņu īpatnības un kārtību, lai izrunātu tās mutiski, skaņu analīze – spēja atšķirt to pašu, lai radītu skaņu rakstiskā formā.

T. Fiļčeva un A. Soboļeva (Филичѐва, Соболева, 1996) akcentē, ka laika posmā no viena gada līdz četriem gadiem fonemātiskās uztveres attīstība notiek paralēli ar valodas izrunas apgūšanu. Arī A.Gvozdevs uzsver, ka sākumā, kad tikko tiek apgūta skaņu izruna, raksturīga to nestabila artikulācija un izruna. Taču, pateicoties dzirdes kontrolei, skaņas kustību tēls tiek sasaistīts, no vienas puses, ar pieaugušā izrunu (ar tēlu), bet, no otras puses, - ar paša personīgo izrunu. Šo divu tēlu atšķiršana ir pamatā tam, lai bērns pilnvērtīgi apgūtu skaņu artikulāciju un izrunu. Pareiza izruna rodas tikai tad, kad abi tēli sakrīt (Гвоздев, 2007). Jānorāda, ka līdzīgas domas pauž R. Levina (Левина, 1967) norādot, ka izrunas atbilstība normai tiek apskatīts kā akustiskā procesa noslēgums, kas virzīts uz attiecīgu skaņu iedalīšanu un tā atšķirību citu vidū.

Tikko uzsākot fonemātiskās uztveres attīstību, bērns sāk ar tālo skaņu dzirdes diferenciāciju (piemēram, *patskaņi – līdzskaņi*), pēc tam pāriet pie dažādām smalkākām skaņu niansēm (*balsīgie – nebalsīgie* vai *mīkstās – cietās skaņas*). Artikulācijas līdzība liek bērnam “iespringt” un balstīties uz dzirdi. Tātad – bērns sāk ar skaņu akustisko diferenciāciju, pēc tam pieslēdzas artikulācija un visbeidzot līdzskaņu diferenciācijas process tiek noslēgts ar akustisko atšķirību (Жедек, 1992).

Vienlaikus ar fonemātiskās uztveres attīstību notiek intensīva vārdu krājuma attīstība un izrunas apgūšana. Jāprecizē, ka konkrēts fonemātiskais priekšstats par skaņu iespējams tikai tad, ja to pareizi izrunā. Tikai pareizi un precīzi izrunājot, iespējams, nodrošināt viennozīmīgu saikni starp skaņu un atbilstošu burtu. (Филичева, Чиркина, 2004).

Jānorāda, ka visi minētie procesi ir savstarpēji saistīti. Fonētiski fonemātiskie traucējumi vēlāk var ietekmēt rakstīšanas un lasīšanas procesus.

Lasot, bērniem visraksturīgākās kļūdas var būt šādas:

- grūtības savienot skaņas zilbēs un vārdos;
- fonētisko vai artikulācijas ziņā tuvu līdzskaņu savstarpējas maiņas (*svelpeņi – šņāceņi, cietie – mīkstie līdzskaņi, balsīgie – nebalsīgie līdzskaņi*);
- vārdu zilbju struktūras nepareiza izruna;
- pārāk lēns lasīšanas ātrums;
- izlasītā izpratnes trūkums.

Savukārt, raksturīgākās rakstīšanas kļūdas var būt šādas:

- burtu aizvietošana, kas norāda, ka nav pabeigts attiecīgu skaņu, kas ir līdzīgas pēc akustiskajām vai artikulācijas pazīmēm, diferenciācijas process;
- patskaņu izlaišana;
- līdzskaņu izlaišana, ja to ir vairāk;
- vārdu sapludināšana rakstu valodā;

- viena vārda daļu atsevišķa rakstīšana;
- vārdu izlaišana, saaudzēšana vai pārlikšana vietām;
- ortogrāfiskās kļūdas (Левина, 2007).

R. Lalajeva (Лалаева, 2001) uzskata, ka bērnu fonemātiskā dzirdes attīstības līmenis ietekmē skaņu analīzes apguvi. Neattīstītas fonemātiskās uztveres pakāpe var būt atšķirīga. Var iedalīt šādus līmeņus:

1. Pirmējais līmenis. Fonemātiskā uztvere ir traucēta pirmo reizi. Nosacījumi, lai apgūtu skaņu analīzi un skaņu analīzes darbības līmeni, formēti nepietiekami.

2. Otrreizējais līmenis. Fonemātiskā uztvere ir traucēta atkārtoti. Vērojami runas kinestēziju traucējumi runas orgānu anatomisko defektu rezultātā. Traucēta normāla skaņas veidošanās mijiedarbība, kas ir svarīgākais izrunas attīstības mehānisms.

Traucēts skaņu izrunas raksturs bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem norāda, ka fonemātiskās uztveres attīstības līmenis ir zems. Bērni izjūt grūtības, kad viņiem piedāvā, uzmanīgi klausoties, pacelt roku brīdī, kad tiek izrunāta konkrēta skaņa vai zilbe. Tādas pašas grūtības rodas, ja tiek atkārtotas logopēda dotās zilbes ar pāra skaņām, pašam piemeklējot vārdus, piemeklējot attēlus saistībā ar uzdoto skaņu (Лалаева, 2001).

T. Fiļčova (Филичева, 2017) uzskata, ka bērnu fonētiski fonemātiskiem traucējumiem raksturīgi vairāki stāvokļi:

- grūtības analizēt traucējumus skaņu izrunā;
- ja ir izveidojusies artikulācija, bet netiek atšķirtas skaņas, kas attiecas uz dažādām fonētiskajām grupām;
- nespēja noteikt skaņu esamību un secību vārdā.

Taču ne visi bērni pietiekami precīzi spēj atšķirt pēc dzirdes konkrētas skaņu grupas, viņi tās nereti jauc kopā. Tas ir attiecas pārsvarā uz konkrētām skaņām, piemēram, neatšķir pēc dzirdes tādas skaņas kā **с** un **ц**, **ц** un **ш**, **ш** un **ж** un citas.

Fonemātiskās dzirdes raksturīgākie traucējumi:

- vārdu struktūru izkropļošana;
- nepareiza burtu rakstīšana;
- grafikas pamatnoteikumu neievērošana.

Fonemātiskā dzirde — tā ir smalka, sistematizēta dzirde, kas ļauj atšķirt un atpazīt dzimtās valodas fonēmas. Fonemātiskā uztvere — tā ir spēja atšķirt fonēmas un noteikt vārda skaņu sastāvu. Fonemātiskās dzirdes pareiza uztvere veicina pareizu rakstīprasmes apguvi, nepieļaujot kļūdas, un lasīprasmes apguvi skolas mācību procesa laikā.

Var pieļaut, ka bērns izlaiž rakstu valodā burtus, zilbes vai pievieno liekus burtus, zilbes, jo neprot veikt lielu daudzumu domāšanas operāciju rakstīšanas laikā, kad ir vajadzīga fonētiskās analīzes secība.

Pie šīs pašas grupas (vārdu struktūras izmaiņas), acīm redzot var pieskaitīt fonētiskās rakstu valodas gadījumus, kad bērni nodod skanošo valodu ar fonētiskās transkripcijas palīdzību (diezgan vienkāršotu). Analizētajos diktātos tādu veidu darbu bija pietiekami daudz. "Малаток" — молоток, "паравос" — паровоз, "чилавек" — человек, "девачка" — девочка, "сабака" — собака, "виршына" — вершина.

Таču ir sastapti arī "uzmanīgie" bērni. Tie ir tādi, kas, reiz pieļāvuši kļūdu, cenšas to vairs neatkārtot "дуют на воду": "самолед" — самолет, "мошина" — машина, "живодное" — животное.

Krievu valodas īpatnības pirmsskolēniem rada lielus šķēršļus gramatikas apgūšanā. No šejienes ievērojama kļūdu grupa, kas saistīta ar grafikas noteikumu neievērošanu:

- mīkstinājumu apzīmējums rakstu valodā;
- burtu Е, Ё, Ю, Я lietojums;
- burta Ъ lietojums.

Daļa pirmsskolēnu vārdu *дальше* un *мальчик* izrunā pareizi, bet raksta *далше* un *малчик*. Reizēm bērni tieši otrādi it kā pat pastiprina mīkstinājumu, pievienojot Ъ mīkstajiem līdzskaņiem: "мячь" — мяч, "утък" — уют и citi.

Kļūdas, kas saistītas ar tiešu mīkstinājuma apzīmējuma veidu, ir diezgan daudzveidīgas:

- balsīgā burta izmantošana, kas norāda uz iepriekšējā balsīgā cietumu tā vietā, lai norādītu uz mīkstinājumu: "мач" — мяч, "спычки" — спички, "утук" — уют, "рысунак" — рисунок, "лустра" — люстра и citi;
- divu burtu savienojuma lietošana mīkstināšanas nodošanai: "тиышына" — тишина, "самалеот" — самолет. Turklāt tad bērns papildina mīkstinājumu, pievienojot jotētu skaņu, vai arī izmanto jotētu skaņu savienojumā ar nejotētu.

Tiek pieļauts, ka kļūdas, kas saistītas ar mīkstinājuma zīmes ievietošanu/izlaišanu, nosaka tas, ka redzes zīmes Ъ un Ь, kas neapzīmē skaņas, pirmsskolēni vēl nav arguvuši kā mīkstinājuma simbolus rakstu valodā.

Apzīmēt jodu, bērni neliek zīmi virs burta: "чаиник" — чайник, "скамейка" — скамейка, aizvieto Ъ ar citiem burtiem: "чае" — чай, "чаека" — чайка, "скамеяка" — скамейка.

Daudziem bērniem raksturīgs, ka ЕИ vietā rakstībā tika uzrakstīts Ъ: "чаеи" — чай, "чаеиник" — чайник. Iespējams, šajā gramatikas arguves posmā bērni vēl nav iemācījušies izcelt fonēmu, to izrunāt < Ъ >, atšķirt no fonēmas < И >.

Pārejot uz vecāko grupu, lielākā daļa bērnu spēj izrunāt gandrīz visas skaņas (to artikulācijas aparāts jau ir gatavs pat visgrūtāko skaņu izrunai). Tomēr pedagogs un logopēds joprojām pievērš lielu uzmanību bērna fonemātiskās dzirdes un artikulācijas aparāta attīstībai, viņš māca viņiem atšķirt skaņas skaļi un pareizi izrunāt tās (c- 3, c - ц, ш- ж, ч- ш, c- ш, 3- ж, ц- ч, c- ш, л- р). Līdz ar to katru dienu notiek artikulācijas aparāta vingrināšana, kā arī darbs, kas saistīts ar skaņas izrunas traucējumu novēršanu. Nākamajā apakšnodaļā darba autore analizēs literatūru par didaktiskajām rotaļām un šo rotaļu izmantošanu koriģējoši attīstošā darbībā, lai mazinātu fonētiski fonemātiskos traucējumus.

2.2. Didaktiskā rotaļa fonētiski fonemātisko traucējumu mazināšanā

Rotaļšanās ir galvenais pirmsskolas vecuma bērna darbošanās veids – «Pirmsskolas vecuma bērniem, – rakstīja N. Krupskaja – rotaļām ir ļoti liela nozīme: tā viņiem ir mācīšanās, strādāšana, rotaļšanās viņiem nozīmē nopietnu audzināšanas formu» (Крупская, 1994). Arī S. Nemovs skaidro, ka galvenā pirmsskolas vecuma bērnu darbība ir rotaļšanās, no kuras izriet visu bērna personības psihisko procesu pilnveidošana un aspekti. Rotaļas, spēles ir galvenais pirmsskolēna darbošanās veids. Rotaļšanās – tā ir emocionāli piesātināta darbība, tā paņem bērnu visu. Rotaļšanās motīvs slēpjas pašā spēlēšanās procesā; spēlēšanās motivācijas formula ir nevis uzvarēt, bet spēlēt, rotaļāties (Немов, 1997).

D. Dzintere un I. Stangaine savā grāmatā precīzi norāda rotaļšanās nozīmi bērna dzīvē. Ikvienu savu garīgo stāvokli, prieku, skumjas, dusmas, bēdas bērns izpauž caur rotaļu. Tā palīdz viņam pārvarēt visas iespējamās grūtības (Dzintere, Stangaine 2005).

Lielu nozīmi rotaļām bērnu dzīvē piešķir arī A. Makarenko: Bērnām ir vēlme uz rotaļošanās, un tā ir jāapmierina. Viņām ir ne tikai jānodrošina laiks rotaļām, bet arī jāmēģina caurvīt rotaļa visa viņa dzīvei. Visa viņa dzīve ir rotaļa (Макаренко, 1988). Pieskaroties jautājumam par rotaļas ietekmi uz bērna psihisko procesu veidošanos, D. Elkonins pilnīgi konkrēti nonāk pie secinājuma: «Speciāli eksperimentālie pētījumi rāda, ka rotaļa ietekmē visus pamata psihiskos procesus, no viselementārākajiem līdz vissarežģītākajiem (Эльконин, 1998).

O. Ivanovska savā grāmatā «Логопедические занятия с детьми» (Logopēdiskās nodarbības ar bērniem) raksta, ka nepareiza bērnu runa un viņu uzvedības īpatnības tā vai citādi izpaužas arī viņu dalībā rotaļās. Apzinoties savu trūkumu, iespējamās bailes saistībā ar runu sarežģī tādiem bērniem iesaistīšanos rotaļās. Kā liecina novērojumi, bērni, kuriem ir runas attīstības novirzes, ir bailīgi, neprot izvairīt sev mērķi spēles laikā. Viņi biežāk paliek kā skatītāji vai arī uzņemas *padoto* lomu. Ja ir smagi runas traucējumi, bērni vienkārši atsakās no rotaļšanās

ar vienaudžiem. Reizēm tiek novēroti gadījumi, kad tādi pirmsskolas vecuma bērni spēlēšanās laikā tieši izceļas ar nepamatoti paaugstinātu fantāziju, rezonatorismu, nespēj būt kritiski pret savu uzvedību (Ивановская, 2008). L. Spirova uzskata, ka nepilnvērtības sajūta var veicināt nepareizu bērna attieksmi pret vienaudžu kolektīvu (aizvainojums, piezemētība vai pat dusmas), priecīga noskaņojuma trūkumu, nomāktību (Спирова, 2011).

Bērni nereti zaudē spēju savstarpēji sadarboties ar vienaudžiem, jo neprot izpaust savu domu, baidās būt smieklīgi, lai gan spēles noteikumi un saturs ir saprotami. Tas viss norāda uz to, ka ir nepieciešams izmantot rotaļas logopēdiskajās nodarbībās ar pirmsskolas vecuma skolēniem, kuriem ir fonētiski un fonemātiski neattīstīta runa.

Atkarībā no logopēdam izvirzītajiem uzdevumiem dažādas spēles un rotaļas var tikt izmantotas gan logopēdiskajās nodarbībās, gan starp nodarbībām. Pirmajā gadījumā rotaļa sniedz bērnam nepieciešamās zināšanas par pareizu runu un uzvedību, palīdz ieaudzināt nepieciešamās iemaņas un prasmes, pareizu attieksmi pret kolektīvu, par savu vietu tajā utt. Otrajā gadījumā (starp nodarbībām) palīdz *pārslēgt* bērna domāšanu no vienas darbības uz citu, sniegt viņam iespēju atpūsties un tajā pašā laikā nostiprināt brīvos apstākļos tās jaunās runas un uzvedības iemaņas, kas bērnam tiek mācītas nodarbībās.

V. Seliverstovs (Селиверстов, 2013) un G. Šaškina (Шашкина, 2013), kā arī citu logopēdijas autoru mūsdienu metodiskajā literatūrā, pieminot darbu ar pirmsskolas vecuma bērniem, izskan ieteikums izmantot dažādas rotaļas un spēles. Metodiskās literatūras autori uzstājīgi iesaka izmantot rotaļas, lai korigētu bērnu nepareizo runu. Daudzos gadījumos tiek minēti tādu rotaļu piemēri, kas ir pirmsskolas pedagoģijā izmantoto rotaļu modificēti varianti, taču bieži vien dažādas rotaļas un spēles autori izdomā paši.

E. Tihejeva (Тихеева, 2010) norāda uz F. Frēbeli, kurš ir autors vienam no pirmajām pirmsskolas audzināšanas pedagoģiskajām sistēmām, izstrādāja didaktisko rotaļu sistēmu, kas ietver rotaļas ar dažādām rotallietām, materiāliem (bumba, klucīši, baloni, cilindri un tamlīdzīgas lietas). Vairuma didaktisko rotaļu obligātie elementi bija dzejoļi, dziesmas, pasakas. Tāpat, E. Tihejeva (Тихеева, 2010) nāca klajā ar jaunu pieeju didaktiskajām spēlēm. Viņasprāt, didaktiskās spēles ir tikai viens no komponentiem, ja runājam par audzināšanas un izglītošanas darbu ar bērniem, līdztekus lasīšanai, sarunai, zīmēšanai, dziedāšanai, vingrošanai, darbam. Didaktisko rotaļu uzdevumi paredz domāšanas spēju veidošanu, runas pilnveidošanu, orientēšanās spējas prasmes attīstību no attāluma, laikā, telpā. J. Tihejeva izstrādāja didaktiskos materiālus, galda drukātās spēles, kas joprojām tiek izmantoti pirmsskolas izglītības iestādēs.

L. Subbotina L. norāda, ka didaktiskās rotaļas procesā veidojas bērna izzinošā darbība. Savukārt, balstoties uz rotaļu interesēm, veidojas prasme domāt patstāvīgi. Tas paver plašas iespējas izzinošās aktivitātes attīstībai, jo bērns spēļu un rotaļu laikā nevis vienkārši izpilda

pieaugušā prasības, bet aktīvi līdzdarbojas. Logopēdam ir jāskaidro bērnam spēles noteikumi, secība, kā arī jāpiemeklē pareizās spēles, ir jāņem vērā didaktiskie principi: pieejamība, cik bieži uzdevumi tiek atkārtoti, to izpildes pakāpeniskums (Субботина, 2001).

T. Overčuks (Оверчук, 2006) savā darbā apraksta paņēmienus un metodes, kā vadīt didaktiskās rotaļas:

- piesaistīt uzmanību rotaļai (mīklas, skaitāmpantiņi, pārsteigumi utt.);
- saprotama un skaidra audzinātāja runa;
- audzinātājā aktīva iesaistīšanās rotaļā (norāda uz veiksmīgiem risinājumiem, atbalsta, uzmundrina, precizē, atgādina);
- komunikatīvā virzība.

Savukārt, A. Davidčuks uzskata, ka didaktiskā rotaļa ir viena no formām, kā pieaugušais apmāca bērnu, un tajā pašā laikā – galvenais bērnu darbības veids. Pateicoties didaktiskajai rotaļai, tiek nodrošināts nepieciešamais atkārtojumu daudzums, ar dažādiem materiāliem, kas ir svarīgi bērna atmiņas attīstībai. Didaktiskajām rotaļām, kas virzītas uz iztēles atmiņas attīstību, ir jāatbilst šādām prasībām:

- atcerēšanās procesam ir jābūt ar speciāli organizētu uztveri, kas virzīta uz tādu objektu daudzveidīgu pazīmju iedalījumu kā krāsa, forma, lielums, objekta daļas telpiskais izvietojums un objektu izvietojums attiecībā citam pret citu, to daudzums utt.;
- atcerēšanās procesam ir jābalstās uz domāšanas operāciju (analīze, salīdzinājums, apkopojums, priekšmeta svarīgāko īpašību izcelšana);
- didaktiskajām rotaļām ir jāklūst sarežģītākām, rotaļas procesā ir jānodrošina pedagoga vadības un bērnu darbības patstāvības racionāls savienojums;
- nepieciešams attīstīt paškontroles attīstību, kas sastāv no atcerēšanās rezultātu pārbaudes un kļūdu analīzes;
- rotaļai ir jāveicina brīvās atmiņas attīstība, un tādēļ tiek būvēta, ņemot vērā šī procesa izceltos posmus (Давидчук, 2015).

Arī V. Seliverstovs un J. Gaubihs skaidro, ka didaktiskās rotaļas ir daudzpusīgi izmantojamas pedagoģiskajā darbībā, arī logopēdiskajās nodarbībās. Didaktiskās rotaļas:

- ļauj individualizēt darbu nodarbībās, uzdot uzdevumus, ar kuriem var tikt galā katrs bērns, ņemot vērā viņa prāta un psihofiziskās iespējas un maksimāli attīstīt katra bērna spējas;
- aktivizē tā darbību, nodrošina uzdevumu risinājumu saistībā ar fonētiski fonemātisko uztveri;

- padara pašu mācību procesu emocionālu, kas ļauj bērnam iegūt pašam savu pieredzi (Селиверстов, Гаубих, 2009).

Tas viss norāda uz nepieciešamību un rotaļu izmantošanas daudzveidību logopēdiskajās nodarbībās ar pirmsskolas audzēkņiem, kuriem ir fonētiski fonemātiskā nepietiekamība. Atkarībā no uzdevuma, ko izvirzījis logopēds, daudzveidīgās rotaļas var un ir nepieciešams izmantot gan logopēdiskajās nodarbībās, gan ārpus tām.

Vienā gadījumā rotaļa ļauj bērnam sniegt nepieciešamās zināšanas par pareizu runu un uzvedību, palīdz audzināt nepieciešamās prasmes un iemaņas, pareizu attieksmi pret kolektīvu, savu vietu tajā utt. *Otrā* (ārpus logopēdiskām nodarbībām), tās palīdz bērnam pārslēgties no viena darbības veida uz citu, dot viņam iespēju atpūsties un tajā pašā laikā nostiprināt nepiespiestos apstākļos runas un uzvedības jaunās iemaņas (Селиверстов, Гаубих, 2009).

Izanalizējot literatūru par didaktiskām spēlēm, dažādi autori norāda, ka ieteicams izmantot didaktiskās rotaļas, lai koriģētu bērnu nepareizu runu. Daudzos gadījumos kā piemēri tiek minētas tādas rotaļas, kas ir kā vispārzināmu pedagogijas rotaļu pārveidotie varianti, taču bieži tās ir izdomājuši paši pedagogi. Kā piemēru var minēt vairakkārt izdotie rotaļu krājumi bērniem ar runas traucējumiem. No iepriekš sacītā *var secināt*, ka pirmsskolas vecumā bērniem rotaļu darbība ir visaktīvākā, tā izmantojama arī koriģējot fonētiski fonemātiskos traucējumus. Didaktisko rotaļu izmantošana veicina ātrāku un efektīvāku runas traucējumu pārvarēšanu, rotaļu paņēmieni atbrīvo bērnus no pārguruma, palīdz pakārtot runas darbības veidus un paaugstina korekcijas darba efektivitāti. Didaktisko rotaļu procesā bērniem tiek iemācīts nesteidzīgs runas temps, tā skanējums un izteiksmīgums, tiek pilnveidota skaņu un vārdu izruna kā arī frāžu veidošana, un protams, tiek palielināts vārdu krājums. Rotaļa ir viena no galvenajām bērna pašizpaušmes jomām, arī runas attīstībai. Didaktisko rotaļu izmantošanas aktualitāte skaņu izrunas korekcijā pirmsskolas vecuma bērniem ar fonētiski fonemātisko neattīstīto runu nerada šaubas.

3. Logopēda koriģējoši attīstība darbība izrunas traucējumu novēršanai vecāka pirmskolas vecuma bērniem

3.1. Pētījumā iekļautas metodes un bērnu grupas raksturojums

Izstrādājot konstatējošā eksperimenta metodiku, modificētā veidā tika izmantotas metodes, kas aprakstītas Z. Arganoviča, L. Paramonovas, R. Lalajevas, L. Venediktovas, O. Ozerecka un citu darbos.

Runas funkciju un funkciju, kas saistītas ar runas attīstības traucējumiem, saturēja šādus skaņu izrunas sadalījumus:

1. Dzirdes uzmanības izpēte.
2. Fonemātiskās uztveres veidošanās izpēte:
 - a) fonemātiskā analīze;
 - b) fonemātiskā sintēze;
 - c) fonemātiskie priekšstati.
3. Vārdu skaņu un zilbju struktūru veidošanās izpēte;

1. Dzirdes uzmanības izpēte

Instrukcija: «Pasaki, kura skaņa sastopama visbiežāk»

Materiāls: Par apskates materiālu kļuva dzejoļu teksti.

Teksti tika piedāvātai, neatkarīgi no skaņu pareizas izrunas, un tika piemeklēti, pamatojoties uz to, cik bieži izskan nepareizas skaņas: sonorās, svelpeņi un šņāceņi. Tika piedāvāti šādi teksti: (sk. pielikumu)

Tika vērtēts, cik pareizi izceltas tekstā visbiežāk sastopamās skaņas pēc skaņu parastas parādīšanās un parādīšanās ar akcentētu izrunu.

Vērtējuma kritēriji:

4 balles – pareiza visu skaņu noteikšana tekstā

3 balles – pareiza visu skaņu noteikšana tekstā, taču tikai pēc akcentētas izrunas;

2 balles – pareiza 2-3 zilbju skaņu noteikšana pēc to akcentētas izrunas;

1 balle – nespēja noteikt skaņas ar akcentētu izrunu, kas visbiežāk sastopamas tekstā.

2. Fonemātiskās uztveres veidošanās izpēte:

a) fonemātiskās analīzes izpēte

Instrukcija: «Nosaki skaņu vārdā»

Materiāls: Kā izpētes materiāls ir vārdi patskaņa noteikšanai vārda sākumā: *Алла, Оля, Инна, осот, улитка* ;

vārdi, kuros pirmais burts ir līdzskanis: *рак, ворона, дуло, булка, трава.*

Vērtējuma kritēriji:

4 balles – pareiza visu skaņu noteikšana;

3 balles – viena kļūda, nosakot balsīgo vai nebalsīgo burtu vārda sākumā vai beigās;

2 balles – pirmās balsīgās skaņas pareiza noteikšana;

1 balle – nespēja noteikt balsīgās un nebalsīgās skaņas vārdu sākumā un beigās.

b) fonemātiskā sintēzes izpēte

Instrukcija: «Nosauc veselu vārdu»

Materiāls: Kā izpētes materiāls ir vārdi, kurus izrunā ar pauzēm pēc katras skaņas: [ч]-[а]-[с], [п]-[а]-[р]-[к], [з]-[в]-[у]-[к], [м]-[у]-[х]-[а], [с]-[у]-[х]-[а]-[ръ].

Vērtējuma kritēriji:

Vērtējuma kritēriji:

4 balles – visu piedāvāto vārdu pareiza nosaukšana;

3 balles – pareizi nosauca trīs vārdus;

2 balles – pareizi nosauca vienu vārdu;

1 balle – uzdevums rada grūtības, pat lai saprastu vienkāršus vārdus.

c) fonemātisko priekšstatu izpēte

Instrukcija: «Izvēlies attēlus, kas sākās ar skaņu м, ar četrām skaņām».

Materiāls: attēli море, мука, мыло, мост, машина, миска, мак, зима.

4 balles – pareizi izvēlējās un nosauca četrus vārdus ar četrām skaņām, saistībā ar uzdoto skaņu;

3 balles – pareizi izvēlējās un nosauca trīs vārdus;

2 balles – pareizi izvēlējās un nosauca vienu divus vārdus;

1 balle – nevar nosaukt nevienu vārdu.

3. Vārdu skaņu un zilbju struktūras izpēte

Instrukcija: «Atkārtoti pēc manis»

Materiāls: Kā materiāls izpētes veikšanai tika izmantoti vārdi un vārdu salikumi, kas satur dažādas zilbju struktūras vārdus:

Vārdu salikumi: *цветная бумага, спутники в космосе, регулировщик на перекрестке, высокая температура, жареная сковорода*

2-3 zilbju vārdi: *дом, каша, снег, кошка, мости*

4-5 zilbju vārdi: *пуговица, скворечник, аквариум, парикмахерская*

Vērtējuma kritēriji:

4 balles – pareizi izrunā zilbju struktūru vārdos un vārdu salikumos

3 balles – pareizi izrunā vārdu zilbju struktūru vārdos, taču vērojamas grūtības, izsakot vārdu zilbju struktūru vārdu salikumos;

2 balles – pareizi izrunā zilbju struktūru vienkāršos vārdos, taču ir grūtības izteikt vārdus ar 4-5 zilbēm;

1 balle – ir daudz nepareizi izteiktu zilbju struktūru pat vārdu līmenī no vienas zilbes.

Izvirzītie pārbaudes kritēriji balstās uz Z. Agranoviča izstrādātajiem materiāliem (Агранович, 2001).

Eksperiments notika Ventpils pirmsskolas izglītības iestādē «Zvaigznīte», no 2017. gada novembra līdz 2018. gada maijam. Logopēdiskā eksperimentālā darbībā tika iekļauti 6 bērni, kuri apmeklē pirmsskolas izglītības iestādes «Zvaigznīte» logopēdu. Bērnu vidējais vecums – 5 gadi 5 mēneši. Pēc ārstu speciālistu slēdziena visi bērni bija ar saglabātu dzirdi, redzi un intelektu.

D.T. vecums 5,6 gadi

Bērnudārzu apmeklē kopš 2 gadu vecuma, sāka runāt 3 gadu vecumā. Bieži slimo, bērnudārzu apmeklē neregulāri. Logopēdu apmeklē kopš 5 gadu vecuma, mācību gada sākumā bija vērojami fonētiski fonemātiskās runas attīstības traucējumi, neizrunā skaņas P, РЬ. Ar bērniem kontaktējas labprāt, ar pieaugušajiem noslēgta.

Eksperimenta laikā bija ļoti noslēgta, nelabprāt pildīja uzdevumus.

Izjuta grūtības visu uzdevumu izpildīšanā. Nespēja tikt galā ar uzdevumu, kas saistīts ar skaņu analīzi, sintēzi un vārdu izteikšanu vārdu salikumos. Izpētes rezultāti atspoguļoti tabulā un diagrammā (sk. pielikumu). Koriģējošā darbā liela uzmanība jāpievērš psihisko procesu attīstībai (atmiņa, uzmanība, uztvere)

D.S. Vecums 5,5 gadi

Zēns apmeklē bērnudārzu kopš 4 gadu vecuma. Logopēdu apmeklē kopš 4 gadiem. Mācību gada sākumā bija vērojama fonētiski fonemātiskās runas attīstības traucējumi. Neizrunā skaņu P, Рь. Ļoti noslēgts. Patīk spēlēt vienam. Bērnudārzu apmeklē regulāri. Eksperimenta laikā ļoti centās izpildīt uzdevumus. Apsekošanas rezultāti norāda, ka nespēja tikt galā ar skaņu analīzes, sintēzes, vārdu un vārdu salikumu izveidošanas uzdevumu. Izpētes rezultāti atspoguļoti tabulā (sk. Pielikumu 2) un diagrammā.

D.K. Vecums 5,3 gadi

Bērnudārzu apmeklē kopš 3 gadu vecuma. Bieži slimo, bērnudārzu apmeklē neregulāri. Logopēdu apmeklē kopš 5 gadu vecuma, mācību gada sākumā bija vērojami fonētiski fonemātiskās runas attīstības traucējumi, neizrunāja skaņas Л, Ль, Ш, Ж, Р, Рь. Labprāt kontaktējas. Eksperimenta laikā bija ļoti neuzmanīgs, bieži uzdeva jautājumus. Nespēja tikt galā ar uzdevumu, kas bija saistīts ar dzirdes uzmanību, skaņu analīzi, sintēzi un vārdu darināšanu ar vārdu salikumiem pat ar logopēda palīdzību. Koriģējošā darbā nepieciešams pievērst uzmanību uzmanības, skaņu analīzes un sintēzes attīstībai. Izpētes rezultāti atspoguļoti tabulā (sk. Pielikumu 2) un diagrammā.

Z.T. Vecums 5,8 gadi

Meitene apmeklē bērnudārzu kopš 2 gadu vecuma, kopš 3 gadu vecuma apmeklē logopēda grupiņu. Sāka runāt, sasniedzot 3,5 gadu vecumu. Kopš 3 gadu vecuma darbojas ar logopēdu. Eksperimenta sākumā tika konstatēti fonētiski fonemātiskie runas attīstības traucējumi. Apsekošanas laikā meitene ļoti centās, trešo un ceturto uzdevumu nespēja izpildīt pat ar logopēda palīdzību. Izpētes rezultāti atspoguļoti tabulā (sk. Pielikumu 2) un diagrammā.

K.G. Vecums 5,7 gadi

Zēns apmeklē bērnudārzu kopš 2 gadu vecuma. Regulāri apmeklē bērnudārzu. Aktīvs, viegli kontaktējas, grupiņā cenšas būt līderis. Ļoti patīk palīdzēt pieaugušajiem. Logopēdu apmeklē kopš 4,5 gadu vecuma. Eksperimenta sākumā zēnam bija vērojami fonētiski fonemātiskie runas attīstības traucējumi. Eksperimenta laikā centās izpildīt uzdevumus. Nespēja izpildīt pirmo uzdevumu, jauca skaņas. Trešajā uzdevumā nespēja nosaukt nevienu vārdu pat ar logopēda palīdzību. Koriģējošā darbā nepieciešams pievērst uzmanību uzmanības attīstībai. Izpētes rezultāti atspoguļoti tabulā (sk. Pielikumu 2) un diagrammā.

T.T. Vecums 5,10 gadi

Zēns apmeklē logopēdisko grupiņu kopš 3 gadu vecuma. Neizrunā skaņas Л, Ль, Р, Рь, Ш, С, Ч. Eksperimenta sākumā bija vērojamo fonētiski fonemātiskās runas attīstības traucējumi. Hiperaktīvs, nespēj nosēdēt, grupiņā bērni nevēlas ar viņu rotaļāties. Attieksme pret bērniem ir agresīva. Pieaugušos neklausā. Eksperimenta laikā nespēja nosēdēt mierīgi, uzdevuma

nosacījumus vajadzēja atkārtot vairākkārt. Pēc vairākkārtējas atkārtošanas un skaidrošanas nespēja tikt galā ar uzdevumiem. Nepieciešams ilgstošs korigējošs darbs. Izpētes rezultāti atspoguļoti tabulā(sk. Pielikumu 2) un diagrammā.

3.2. Didaktisko rotaļu atlase, to izmantošana korigējoši attīstošā darbībā

Pilnvērtīgi attīstījusies fonemātiskā uztvere ir pamats tam, lai pareizi izrunātu skaņas, pareizi veidotu vārdu zilbju struktūru, tas palīdz apgūt valodas gramatisko uzbūvi, veiksmīgi apgūt rakstītprasmes un lasītprasmes iemaņas.

Lai pārvarētu fonētiski fonemātiskos traucējumus, darba autore ir izvētējusies sekojošas didaktiskās rotaļas, lai korekcijas procesā sekmētu fonemātiskās uztveres attīstību. Didaktisko rotaļu atlasē noteicošais faktors tika likts, lai sekmētu gan fonemātisko analīzi, fonemātisko sintēzi, fonemātiskos priekšstatus, gan veidot vārdu un zilbu struktūru.

Lai veiksmīgi darbotos šajā virzienā, didaktiskās rotaļas, tika sadalītas pa blokiem:

1. Rotaļas, kas sekmē fonemātisko dzirdi

1.1. «Uzmini, kas pasauca»

rotaļa notiek bērnu grupā

Mērķis: pattīstīt fonemātisko dzirdi, mācīt atšķirt balsis pēc tembra, audzināt dzirdes uzmanību.

1.2. «Ģimenīte»

šo rotaļu var izmantot bērnu grupā un individuāli ar logopēdu

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi, mācīt atšķirt balsis pēc augstuma, nostiprināt skaņas atdarināšanu, izmantojot dzīvnieku balsis.

1.3. «Tālu-tuvu»

šo rotaļu var izmantot bērnu grupā un individuāli ar logopēdu

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi, mācīt atšķirt balss spēku, orientējoties uz vienām un tām pašām skaņām, skaņu savienojumiem, vārdiem.

1.4. «Vārns»

šo rotaļu var izmantot bērnu grupā un individuāli ar logopēdu

1.5. «Diena-nakts»

šo rotaļu var izmantot bērnu grupā

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi, mācīt atšķirt balsis pēc tembra, audzināt dzirdes uzmanību.

1.6. «Parodisti»

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi, mācīt atdarināt balss tembru, izmantojot literatūras varoņu balsis.

1.7. «Kāpnītes»

šo rotaļu var izmantot individuāli

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi, mācīt atšķirt skaņas pēc augstuma, vingrināties izrunāt atsevišķas skaņas un skaņu kompleksus.

1.8. «Pareizi - nepareizi»

šo rotaļu var izmantot bērnu grupā un individuāli ar logopēdu

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi; mācīt atšķirt vārdus, kas ir līdzīgi pēc skaņu sastāva; attīstīt uzmanību.

1.9. «Pacel attēlu»

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi; mācīt atšķirt vārdus, kas ir tuvi pēc skaņu sastāva; attīstīt uzmanību.

1.10. «Atskaņas»

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi; mācīt atšķirt vārdus, kas ir līdzīgi pēc skaņas sastāva; attīstīt uzmanību.

Šīs rotaļas ir paņemtas no Z. Agranovičas grāmatas “Сборник домашних заданий в помощь логопедом и родителям”

2. Rotaļas, kas palīdz pilnveidot skaņu analīzi, sintēzi un fonemātiskos priekšstatus

1.1. «Nodziedāsim dziesmiņu ar pērtiķīti»

Mērķis: iepazīt skaņu shēmu (pērtiķīša mutīte).

1.2. «Nodziedāsim kopā»

Mērķis: turpināt iepazīstināt ar skaņu shēmu (pērtiķīša mutīte)

1.3. «Atrodi, kurš pērtiķītis dzied»

Mērķis: skaņu shēmas nostiprināšana (pērtiķīša mutīte)

1.4. «Kurš draudzējas ar pērtiķīti»

Mērķis: skaņas analīzes attīstība, skaņas atrašana vārdā.

1.5. «Kas patīk pērtiķītim»

Mērķis: skaņas analīzes attīstība, skaņas atrašana vārda sākumā.

1.6. «Ar ko draudzējas pērtiķītis»

Mērķis: skaņas noteikšanas nostiprināšana vārda sākumā, skaņu daudzums vārdā.

1.7. «Kurā mājā dzīvo pērtiķīša draugs»

Mērķis: Noteikt skaņu daudzumu vārdā

1.8. «Kā vēstule»

Mērķis: iepazīstināt bērnus ar skaņas modeli.

1.9. «Vēstules pazudušas»

Mērķis: skaņas modeļa nostiprināšana.

Šīs rotaļas izdomāja un sagatavoja darba autore. Sastādot rotaļas, tika izmantoti materiāli no I. Miltiņas grāmatas «Modelēšana logopēdijā» (Miltiņā, 2017). Skatāmi pielikumā 1.

3. Rotaļas, kas palīdz veidot vārdu skanu un zilbju struktūru

3.1. «Garš-īss»

Mērķis: iemācīt atšķirt īsus un garus vārdus pēc skanējuma.

3.2. «Rotaļa ar bumbu»

Mērķis: iemācīt sist vārda zilbju ritmu ar plaukstām.

3.3. «Telegrāfs»

Mērķis: attīstīt prasmi dalīt vārdus zilbēs.

3.4. «Saskaiti, nekļūdi»

Mērķis: iemācīt dalīt vārdus zilbēs, vienlaikus veicot mehānisku kustību.

3.5. «Nodod tālāk»

Mērķis: mācīt dalīt vārdus zilbēs, vienlaikus veicot mehānisku kustību.

3.6. «Nosauc pareizo vārdu»

Mērķis: mācīt atšķirt vārdus, kas skan pareizi.

3.7. «Vārda beigas saki tu»

Mērķis: mācīt sintezēt vārdus no zilbēm.

3.8. «Kāds vārds iznācis»

Mērķis: vingrināties visvienkāršākajā zilbju analizē.

3.9. «Logokubs»

Mērķis: vingrināties zilbju analizē, kas saistīta ar vienu, divu un trīs zilbju vārdiem.

3.10. «Vilciens»

Mērķis: iemācīt piemeklēt vārdus ar uzdoto zilbju shēmu.

3.11. «Piramīda»

Mērķis: stiprināt prasmi analizēt vārda zilbju sastāvu.

Ļoti svarīgi ievērot konkrēta bērna problēmas un atrast viņam piemērotus rotaļāšanās elementus. Lai daudzveidotu sava darba paņēmienus un noturēt bērna interesi, ir jāatrod un jāmodificē rotaļāšanās metodes un veidi.

Tādējādi iespējams atrisināt uzreiz vairākus uzdevumus:

- veicināt bērna vēlmi pašam aktīvi iesaistīties procesā, kas saistīts ar kaut kā izlabošanu;
- rotaļāšanās prasmju un iemaņu diapazona paplašināšana un bagātināšana;
- paaugstināt bērna izzinošo aktivitāti un darbaspējas; aktivizēt uztveres, uzmanības, atmiņas procesus;
- pakāpeniski regulēt bērna uzvedības grūtības, pakāpeniski mācot viņiem pakļauties spēles noteikumiem.

Kad bērni rotaļājās, viņi šos uzdevumus atrisina aizraujošā formā, kas tiek panākta ar noteiktām rotaļāšanās darbībām. Atkarībā no tā, kurā brīdī tiek izmantota rotaļa, mainās arī tās nozīme: nodarbības sākumā rotaļa organizē, ieinteresē bērnu; vidū – virza uz programmas apgūšanu; beigās – tai jau ir izmeklējošs raksturs.

Kā jau iepriekš tika minēts, tika atrastas didaktiskās rotaļas, kas ir daudzveidīgas pēc savas formas un satura, paplašinot bērna vārdu krājumu un redzesloku. Rotaļu uzdevumi tiek noteikti atkarībā no tā, kurā koriģējošā darba posmā ar bērnu atrodas.

Sekojoši līdzīgi L. Vakuļenko (Вакуленко, 2012) korekcijas darba metodēm, tika sastādīts korekcijas darbs.

1. posms (sagatavošanās) – dzirdes, kas nav saistīta ar runu, attīstība
2. posms – runas dzirdes attīstība
3. posms – elementāras skaņu analīzes un sintēzes iemaņu attīstība.

Rotaļu apraksti, kuri vēl tiek izmatoti logopēdijas nodarbībās, skatāmi 2. pielikumā.

Lai labāk izprastu, kā tika īstenots koriģējoši attīstošais darbs fonētiski fonemātisko traucējumu mazināšanā, darba autore darbā atspoguļojusi divu nodarbību gaitu.

1. nodarbība. Apakšgrupu nodarbību

Tēma: Skaņas ap mums (valodas un nevalodas skaņas)

Bērnu skaits: 6 bērni

Vecums: 5 gadi

Mērķis: Dzirdes uzmanības sekmēšana

Uzdevumi:

- aktivizēt dzirdes uzmanību;
- rosināt fonemātiskās sintēzes iemaņas;
- veicināt redzes uzmanību un atmiņu;
- pārrunāt nodarbībā apgūto

Nodarbības gaita:

1. Iepazīšanās ar nodarbības tematu. *Logopēds ieslēdz ierakstu ar „pilsētas trokšņa skaņām” (kuģu dūkoņa, mašīnu motora skaņa, vilciena kustība, cilvēku balsis, raudāšana, bērnu smiekli). Bērni mēģina atminēt skaņas.*
2. Dzirdes uzmanības attīstība – Rotaļa «Klusēšana». *Bērni aizver acis, logopēds aiz ekrāna (aizkara) izdod dažādas skaņas ar dažādiem priekšmetiem (plīst papīrs, līst ūdens, plaukstu plaukšķināšana, tiek burzīts papīrs, krīt zīmuļi). Bērni min šīs skaņas.*
3. Neliels sportisks pārtraukums – Rotaļa «Sadzirdi un attēlo» *Logopēds atskaņo dažādu dzīvnieku balsis (gailis, lācis, suns, kaķis, govys, zirgs), bērni uzmanīgi klausās tajās un tad mēģina attēlot šos dzīvniekus.*
4. Rotaļa «Uzmini, kurš pasauca» *Viņš bērns pagriežas ar muguru pret visiem citiem bērniem, tad kāds bērns nosauc viņa vārda. Bērnam, kurš stāv ar muguru ir jāatmin bērna vārds, kurš to pasauca.*
5. Zilbju izrunāšana, veicot precīzas, ritmiskas kustības: *Bērni atkārtoti zilbes, kuras nosaucis logopēds, vienlaicīgi sasitot plauksta, tad soļojot.*
6. Rotaļa «Atveidotāji» *Logopēds ieslēdz ierakstu ar literatūras varoņu balsīm, bērniem jāatmin, kurš no varoņiem to saka, paceļot kartīti ar varoņa attēlu. Pēc kā bērniem tiek izdalītas kartītes, pa vienai, ar varoņu attēliem un bērniem pēc kārtas ir jāmēģina noskandināt jau agrāk apspriesto/izrunāto frāzi sava varoņa balsī. Bērni mēģina atminēt, kurš no varoņiem viņiem ir bijis (skat. 3. pielikumu).*
7. Nodarbību apkopojums. – *Bērni stāstīja kādas skaņas viņi šodien ir dzirdējuši. Nonāk pie secinājumiem, kādēļ mums vajadzētu atpazīt dažādas skaņas.*

2. nodarbība. Individuālā nodarbība

Tēma: Skaņu p-l diferencēšana (pēc K. Čukovska pasakas "Aikāsāp" motīviem)

Bērnu skaits: 1 bērns

Vecums: 5 gadi

Mērķis: Skaņu p-l diferencēšana zilbēs un vārdos

Uzdevumi:

- Attīstīt artikulācijas aparāta kustības;
- Aktivizēt dzirdes uzmanību;
- Nostiprināt skaņu p-l diferencēšanu zilbēs;
- Sekmēt skaņu p-l diferencēšanu vārdos;
- Audzināt līdzietības jūtas un spēju līdzpārdzīvot

Nodarbības gaita:

- Bērns kopā ar logopēdi strādājot pie spoguļa izpilda artikulācijas aparāta vingrinājumus skaņu [P] un [Л] precīzai izrunai (bērns ar logopēdi pārrunā, kā mēle strādā pie skaņas [P], un kā pie skaņas [Л], pārrunā, kā katra no šīm skaņās skan. Skaņa [P] skan kā rūkšana, bet skaņa [Л] ilgi un mierīgi).
- Logopēde bērnam saka: sasit plaukstas, ja dzirdi vārdā dzirdi skaņu [P], palecies, ja vārdā dzirdi skaņu [Л] – (*зебра, волк, кенгуру, страус, лось, тигр, морж, белка, носорог, лама, рысь, жираф, лошадь, баран*).
- Logopēde bērnam lūdz atkārtot slēgtās un vaļējās zilbes ar skaņām [P] un [Л]);
- Bērnam tiek pedāvāti attēli (*зебра, волк, кенгуру, страус, лось, тигр, морж, белка, носорог, лама, рысь, жираф, лошадь, баран*), kuri jāsadrupē atbilstoši modeļiem) (sk. 6. pielikumu)
- Audzināt līdzietības jūtas un spēju līdzpārdzīvot (didaktiskā rotaļa, kuras pamatā ir skaņas [P] un [Л] (sk. 5. pielikumu)

• 3.3. Pētījuma rezultātu apkopošana, analīze

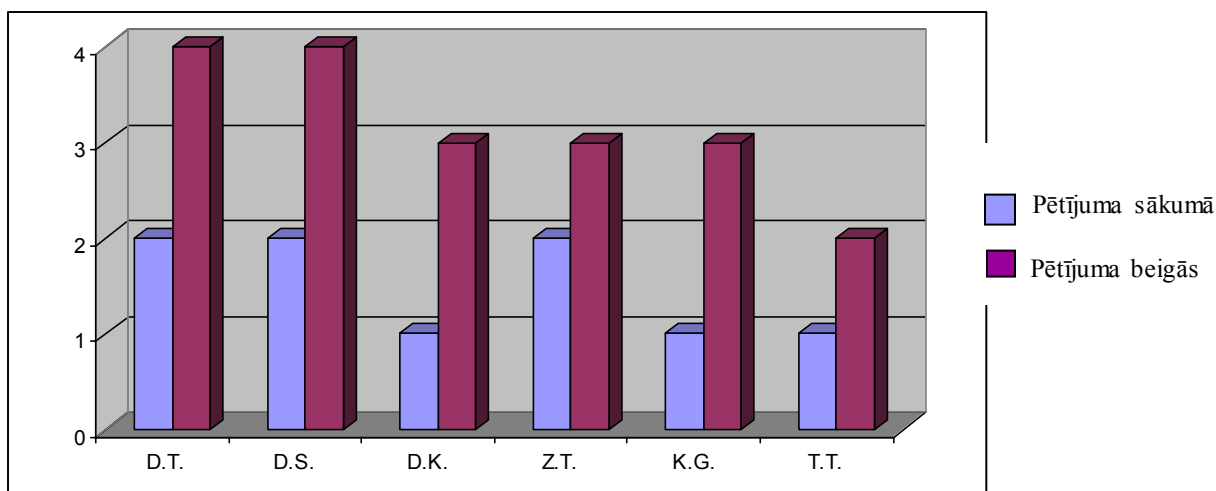
Pēc koriģējoši attīstošās darbības fonētiski fonemātisko traucējumu mazināšanai, tika veikta atkārtota fonemātiskās uztveres pārbaude pētījumā iesaistītajiem bērniem, kā arī tika veikta dinamiskā analīze.

Lai atkārtotā pārbaudē iegūtie vērtējuma rezultāti būtu objektīvi, darba autore izmantoja tos pašus vērtējuma kritērijus un izstrādātos uzdevumi fonemātiskās uztveres pārbaudei.

1. tabula. Kritēriji, rādītāji un vērtējuma līmeņu punktu skaits 2017.g. novembris 2017.g. aprīlis

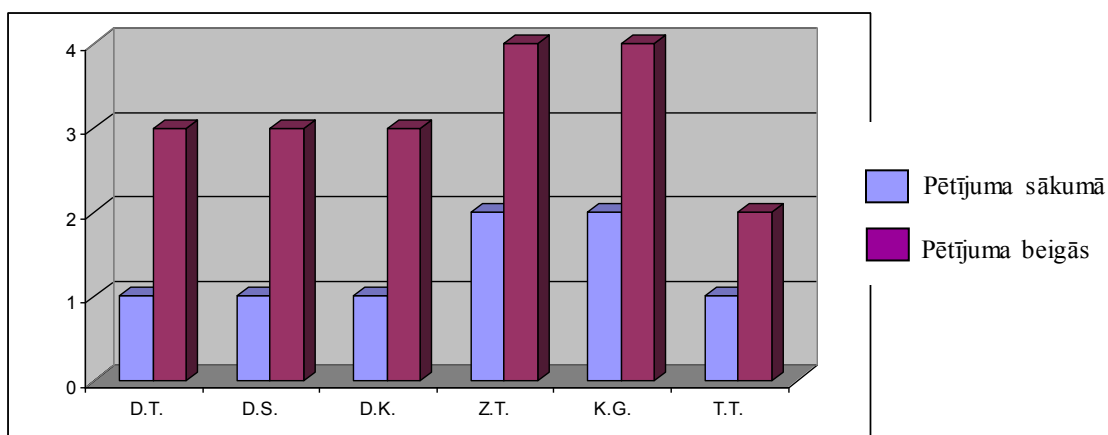
Kritēriji		Dzirdes uzmanības izpēte	Fonemātiskās uztveres veidošanās izpēte			Vārdu skaņu un zilbju struktūras veidošanās izpēte
Bērna iniciāļi			Fonemātiskā analīze	Fonemātiskā sintēze	Fonemātiskie priekšstati	
D.T.	2017.g. novembris	2	1	1	2	1
	2018.g. aprīlis	4	3	3	3	3
D.S.	2017.g. novembris	2	1	1	2	1
	2018.g. aprīlis	3	3	3	4	4
D.K.	2017.g. novembris	1	1	1	2	2
	2018.g. aprīlis	3	3	3	4	4
Z.T.	2017.g. novembris	2	2	2	1	1
	2018.g. aprīlis	3	4	4	3	1
K.G.	2017.g. novembris	1	2	2	1	2
	2018.g. aprīlis	3	4	3	3	3
T.T.	2017.g. novembris	1	1	1	1	1
	2018.g. aprīlis	2	2	2	2	2

Turpmāk darba autore atspoguļo salīdzinošos datus analizējot korekcijas dinamiku katram izvirzītajam kritērijam atsevišķi, skatīt attēlus 2, 3, 4, 5, 6.

2. attēls. Dzirdes uzmanības izpētes salīdzinājums pētījuma un sākumā

2.attēlā attēlots, kā ir izpildīts uzdevums saistībā ar dzirdes uzmanības izpēti. Pirmās pārbaudes rezultāti (pētījuma sākumā) rāda, ka **D.T., D.S., Z.T** bērni saņēma maksimāli 2 balles, kas nozīmē, ka pareizi nosaka 2 – 3 zilbju vārdus pēc to akcentētas izrunas. **D.K., K.G., T.T.** bērni nespēja noteikt tekstā bieži sastopamu skaņu ar akcentētu izrunu. Dotie rezultāti atspoguļoti *tabulā 1*. Savukārt, diagnostika pēc koriģējošo nodarbību veikšanas rāda, ka bērniem **D.T., D.S.** saņēma maksimālās 4 balles. **D.K, Z.T., K.G.** pareizi noteica visas skaņas tekstā, pēc akcentētas izrunas; **T.T** pareizi noteica 2 – 3 zilbju skaņas pēc to akcentētas izrunas. No attēlā redzamās diagrammas izriet, ka koriģējošais darbs sniedzis pozitīvu dinamiku, paaugstinājis dzirdes uzmanību visiem bērniem, tomēr bērniem **D.K, Z.T., K.G., T.T.** nepieciešams turpināt koriģējošo darbu dotajā virzienā.

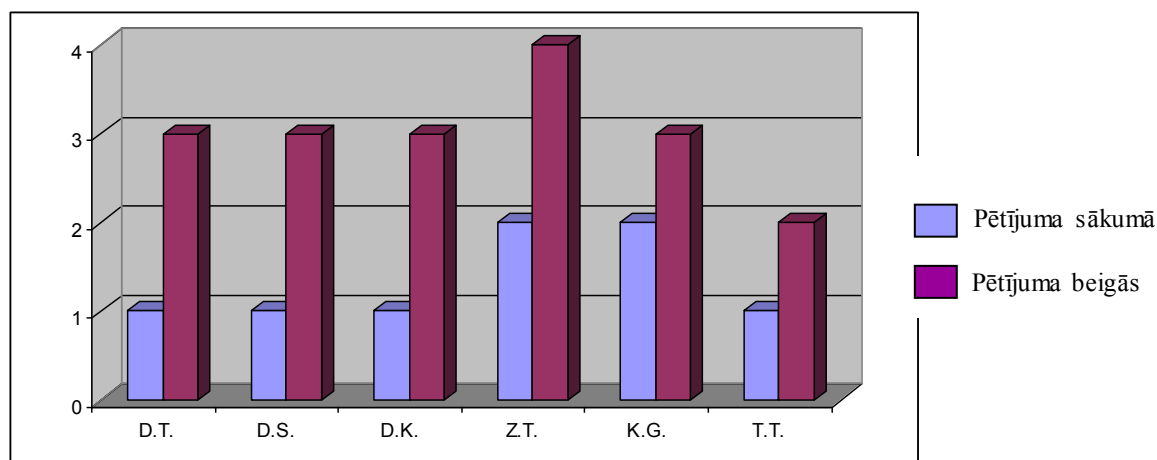

3. attēls. Skaņu analīzes salīdzinājums pētījuma sākumā un beigās

3.attēlā redzamā diagrammā attēlots, kā veikts uzdevums skaņu analīzes pētījumam. **D.T., D.S., D.K., T.T.** saņēma 1 balli, jo nespēja noteikt patskaņus un līdzskaņus vārdu sākumā un beigās. **Z.T., K.G.** spēja noteikt pirmo balsīgo skaņu. **Diagnostika pēc koriģējošo**

nodarbību veikšanas atspoguļoto, ka bērniem **Z.T., K.G.** saņēma maksimālās 4 balles, pareizi noteica skaņu vārda sākumā un beigās. **D.T., D.S., D.K.** saņēma 3 balles, jo pieļāva šādas kļūdas – **D.T.** pieļāva vienu kļūdu skaņas noteikšanai vārda sākumā, **D.S.** pieļāva 2 kļūdas – skaņas noteikšanai vārda sākumā un vārds beigās, **D.K.** pieļāva divas kļūdas skaņas noteikšanai vārda beigās, savukārt **T.T.** pareizi noteica balsīgās skaņas vārda sākumā ar nelielu logopēda palīdzību.

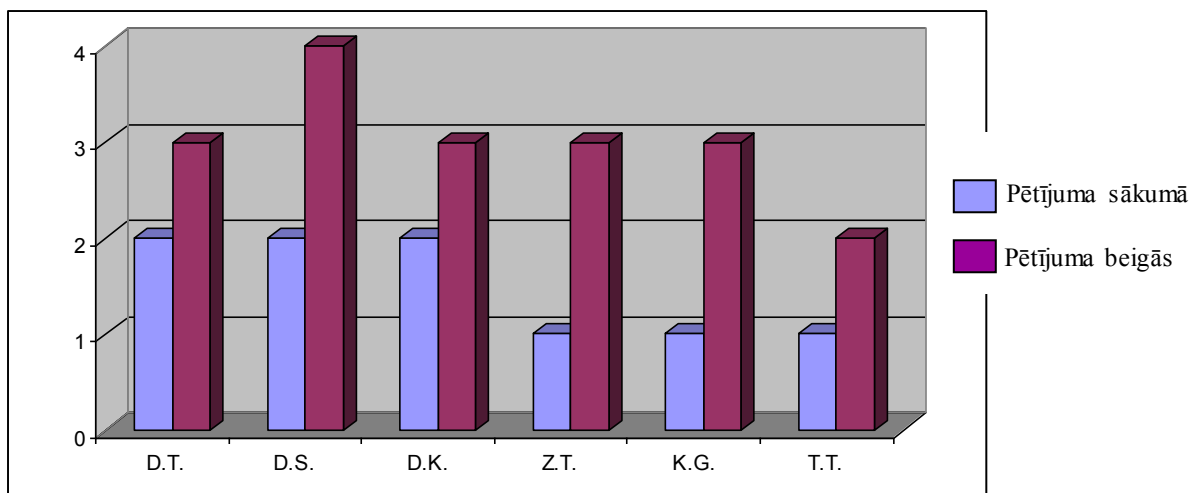
No attēlā redzamiem rezultātiem izriet, ka koriģējošais darbs sniedzis pozitīvu dinamiku visiem bērniem. **Z.T.** un **K.G.** vairs nav vajadzīgs koriģējošais darbs, lai pārvarētu skaņu analīzi, bet **D.T., D.S., D.K.** atrodas koriģējošā darba noslēguma posmā, savukārt **T.T.** nepieciešams turpināt koriģējošo darbu.

4. attēls. Skaņu analīzes salīdzinājums pētījuma sākumā un beigās

4.attēla diagrammā atspoguļots, kā notiek skaņu sintēzes izpēte vārdos. Pētījuma sākumā iegūtie rezultāti rāda, ka **Z.T., D.K.** bērni saņēma maksimālās balles. **Z.T.** nosauca vārdus [ɥ]-[a]-[c], [ɲ]-[a]-[p]-[k], bez logopēda palīdzības. **D.K.** pareizi nosauca [ɥ]-[a]-[c], [ʒ]-[β]-[y]-[k] pēc diviem atkārtojumiem, bet **D.T., D.S., K.G., T.T.** nespēja izpildīt uzdevumu. (sk. 2. pielikumu). **Diagnostika pēc koriģējošo nodarbību veikšanas** rāda, ka bērns **Z.T.** saņēma maksimālās 4 balles, pareizi nosauca visus vārdus, **K.G, D.T., D.S., D.K** saņēma 3 balles, taču pieļāva nelielas kļūdas – **K.G.** kļūdas vārdā [ʒ]-[β]-[y]-[k], **D.T.** kļūda vārdā [m]-[y]-[x]-[a], **D.S.** un **D.K.** pieļāva kļūdu vārdā [c]-[y]-[x]-[a]-[pʲ], **T.T.** spēja nosaukt vārdu [ɥ]-[a]-[c].

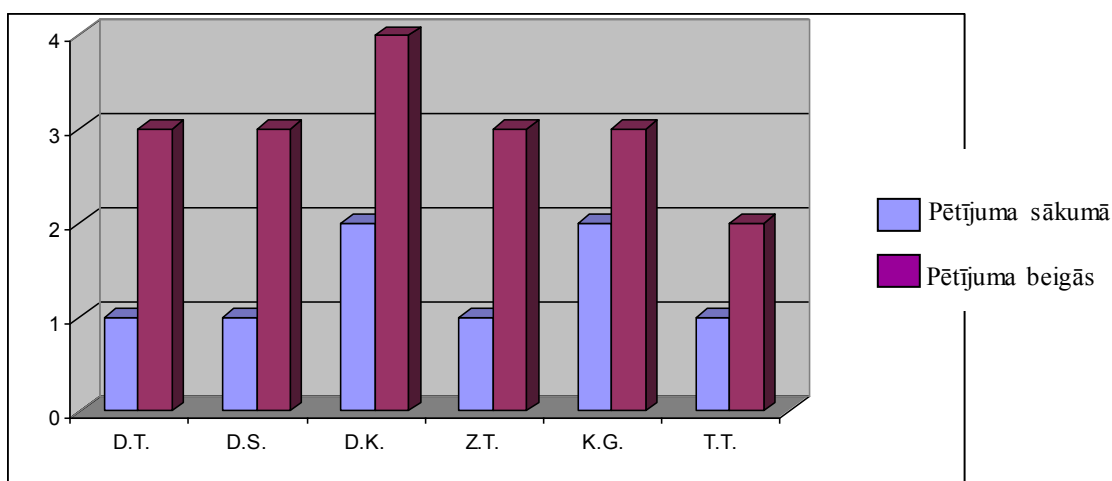
No attēlā redzamiem rezultātiem izriet, ka koriģējošais darbs sniedzis pozitīvu dinamiku visiem bērniem. **Z.T.** nav vajadzīgs koriģējošais darbs, **D.T., D.S., D.K., K.G.** ir koriģējošā darba noslēguma posmā, bet **T.T.** nepieciešams turpināt koriģējošo darbu pie skaņas sintēzes.

5. attēls. Fonemātisko priekšstatu attīstības salīdzinājums pētījuma sākumā un beigās

5.attēla diagrammā atspoguļota fonemātisko priekšstata izpēte. Rezultāti rāda, ka **D.T.** izvēlējās vārdu *мыло*, **D.S.** izvēlējās vārdu *мука*, **D.K.** izvēlējās vārdu *море*, **Z.T., K.G., T.T.** nespēja izvēlēties un nosaukt nevienu vārdu. Diagnostika pēc koriģējošo nodarbību veikšanas rāda, ka **D.S.** pilnībā tika galā ar uzdevumu. *море, мука, мыло, мост*, **D.T.** izvēlējās un nosauca vārdus *море, мука, мост*. **D.K.** izvēlējās un nosauca vārdus *мука, мыло, мост*, nosauca un izvēlējās vārdus **Z.T., море, мука, мыло**. **K.G.** nosauca un izvēlējās vārdus *мука, мыло, мост*. **T.T.** pareizi izvēlējās vārdu *мыло*.

Pamatojoties uz 1.attēlā redzamiem rezultātiem, var secināt, ka turpmākais koriģējošais darbs šajā posmā **D.S.** nav nepieciešams, **D.T., D.K, Z.T., K.G.** atrodas koriģējošā darba noslēguma posmā, bet **T.T.** nepieciešams turpināt koriģējošo darbu saistībā ar fonemātisko priekšstatu pilnveidošanā.

6. attēls. Vārdu skaņu un zilbju struktūras izpētes salīdzinājums

6. attēlā redzami rezultāti, kā tiek pētīta vārdu skaņu un zilbju struktūra. Rezultāti rāda, ka **D.K.**, **K.G.** saņēma 2 balles, pareizi izrunāja zilbju struktūras vienkāršos vārdos; bērni **D.T.**, **D.S.**, **Z.T.**, **T.T.** netika galā ar doto uzdevumu. Diagnostika pēc koriģējošo uzdevumu veikšanas rāda, ka **D.K.** pareizi izrunāja zilbju struktūru vārdos un vārdu salikumos, **D.T.**, **D.S.**, **Z.T.**, **K.G.** pareizi izrunāja zilbju struktūru vārdos, taču radās grūtības, izrunājot vārdu savienojumus; **T.T.** pareizi izrunāja zilbju struktūru vienkāršos vārdos, taču radās grūtības, izrunājot vārdus, kas sastāv no 4 – 5 zilbēm.

Salīdzinošajā diagrammā redzams, ka **D.K.** vairs nav vajadzīgs koriģējošs darbs saistībā ar vārdu skaņu un zilbju struktūru, **D.T.**, **D.S.**, **Z.T.**, **K.G.** atrodas koriģējošā darba noslēguma posmā, bet **T.T.** nepieciešams turpināt koriģējošo darbu saistībā ar vārdu skaņu un zilbju struktūru.

Pamatojoties uz veikto pētījumu, var secināt, ka koriģējošais darbs visos virzienos sniedzis pozitīvu dinamiku. Tomēr atšķirīgie gala rezultāti izskaidrojami tādējādi, ka sākumā katrs bērns atradās savā fonētiski fonemātiskās runas attīstības līmenī.

Secinājumi

Izzinot dažādu autoru atziņas pedagoģiskajā, psiholoģiskajā un logopēdiskajā literatūrā par fonemātiskās sistēmas veidošanos un tās traucējumu izpausmes veidiem, kā arī, veicot pedagoģisko izmēģinājuma darbību, darba autore secina:

1. Fonemātisko procesu attīstība sākas ar bērna piedzimšanu un aktīvi pilnveidojas visā pirmsskolas vecumā līdz ar bērna runas attīstību. Nepietiekamas fonemātiskās uztveres attīstības galvenās iezīmes ir skaņu jaukšana un aizstāšana, kas kavē pareizu skaņu izrunas apgūšanu, kas var radīt grūtības apgūstot lasīt un rakstīt prasmi.
2. Bērni ar fonētiski – fonemātiskiem izrunas traucējumiem atšķiras no bērniem, kam šādi traucējumi netiek novēroti. Viņi ir kautrīgāki un noslēgtāki.
3. Bērniem ar fonētiski – fonemātiskiem traucējumiem ir nepilnvērtīgāk attīstīta dzirdes uzmanība, fonemātiskā analīze, fonemātiskā sintēze, fonemātiskie priekšstati.
4. Didaktiskai rotaļai ir liela loma pirmsskolas izglītībā. Bērniem ar fonētiski – fonemātiskiem traucējumiem didaktisko rotaļu izmantošana korekcijā, pozitīvāk ietekmē fonemātiskās uztveres pilnveidi.

Eksperimentālā koriģējoši attīstošā darbība izmantojot didaktiskās rotaļas fonemātiskās uztveres sekmēšanā 5 – 6 gadīgiem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem notikusi veiksmīgi. Darba autore uzskata, ka pētījuma mērķis ir realizēts, izvirzītie pētījuma uzdevumi ir īstenoti un izvirzītā hipotēze –fonemātiskās uztveres pilnveide tiks sekmīgi nodrošināta, ja logopēds izzinās bērnu skaņu izrunas un fonemātiskās uztveres attīstības īpatnības, kā arī tiks izmantotas didaktiskās rotaļas korekcijas darbā, ievērojot katra bērna individuālās vajadzības ir pārbaudīta un apstiprināta.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

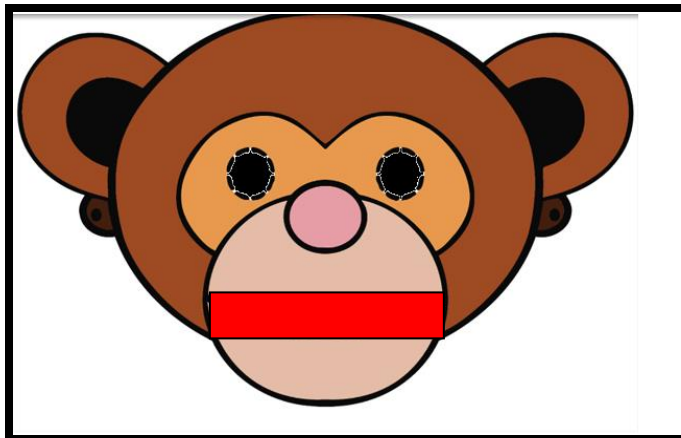
1. Dzintere D., Stangaine I. (2005). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa.
2. Lūse J., Miltiņa I., Tūbele S. (2007). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.
3. Miltiņa, I. (2005), *Skaņu izrunas traucējumi* Rīga: RaKa.
4. Miltiņa, I. (2017). *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: RaKa.
5. Tūbele, S., Lūse, J. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi*. Rīga: RaKa.
6. Абрамова, Г. (1999) *Взрослая психология: Учеб. пособие для студ. вузов* Москва: Академия.
7. Агранович, З. (2001) *Логопедическая работа по преодолению нарушений слоговой структуры слов у детей* Москва: Детство-Пресс.
8. Балобанова, В., Богданова, Л., Венедиктова, Л. (2001). *Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения*. Москва Детство-пресс.
9. Вакуленко, Л. (2012), *Коррекция нарушений звукопроизношения у детей: справочник начинающего логопеда: Учебно-методическое пособие*. СПб.: Детство-пресс.
10. Венгер, Л., Венгер А. (1994). *Домашняя школа*. Москва: Знание.
11. Венгер, Л., Мухина, В. (1988). *Психология*. Москва: Просвещение.
12. Волкова, Л. (2008). *Логопедия*. Москва: ВЛАДАС.
13. Выготский, Л. (1983). *История развития высших психических функций. Собр. соч.: В 6 т. Т. 3*. Москва: Педагогика.
14. Гаркуша, Ю. (2008). *Система коррекционных занятий воспитателя в детском саду для детей с нарушениями речи*. Москва: НИИ Школьных технологий В. Секачев.
15. Гвоздев, А. (2007). *Вопросы изучения детской речи*. Москва: Детство-Пресс.
16. Глухов, В. (2004). *Методика формирования связной речи дошкольников с ОНР*. Москва: АРКТИ.
17. Давидчук, А. (2015). *Дидактическая игра – средство развития дошкольников 3-7 лет*. Москва: Сфера.
18. Давыдов, В. (1986). *Проблемы развивающего обучения*. Москва: Педагогика.
19. Желек, И. (1992). *Использование методов развивающего обучения на уроках русского языка в младших классах*. Томск: Пеленг.
20. Запорожец, В. (1986). *Избранные психологические труды*. Москва: Педагогика.

21. Зеньковский, В. (1995). *Психология детства*. Екатеринбург: Деловая книга.
22. Ивановская, О. (2008). *Логопедические занятия с детьми*. Москва: Кара.
23. Колесникова, Е. (2007). *Развитие фонематического слуха у дошкольников*. Москва: Ювента.
24. Крупская, Н. (1994). *Роль игры в детском саду*. Москва: Гном-Пресс.
25. Лалаева, Р. (2001). *Логопедическая работа в коррекционных классах*. Москва: ВЛАДОС.
26. Левина Р. (1967). *Основы теории и практики логопедии*. Москва: Просвещение.
27. Левина, Р. (2007). *Нарушения письма у детей с недоразвитием речи*. Москва: Просвещение.
28. Леонтьев, А., Запорожец, В. (1995). *Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста*. Москва: Международный Образовательный и Психологический Колледж.
29. Макаренко, А. (1988). *Книга для родителей*. Москва: Педагогика.
30. Немов, Р. (1997). *Психология*. Москва: ВЛАДОС.
31. Новоторцева, Н. (1998). *Учимся писать. Обучение грамоте в детском саду*. Ярославль: Академия развития.
32. Оверчук, И. (2006.) *Игры и игрушки в жизни детей*. Москва : ГНОМ.
33. Поваляева, М. (2007). *Справочник логопеда*. Ростов-на-Дону: Феникс.
34. Селиверстов, В. (2013). *Речевые игры с детьми*. Москва: ВЛАДОС.
35. Селиверсто, В., Гаубих, Ю. (2009). *Вопросы формирования правильной речи у детей в трудах основоположников отечественной и зарубежной педагогики*. Москва.: ВЛАДОС.
36. Спинова, Л. (1980.) *Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи*. Москва: Педагогика.
37. Спинова, Л. (2011). *Приемы выявления речевых нарушений у детей*. Москва: Просвещение.
38. Субботина, Л. (2001). *Игры, развивающие мышление*. Ярославль: Академия развития.
39. Тихеева, Е. (2010). *Развитие речи у детей*. Москва: Просвещение.
40. Ткаченко, Т. (1997). *Если дошкольник плохо говорит*. СПб.: т Москва: Акциден.
41. Ткаченко, Т. (2000). *Специальные символы в подготовке детей 4 лет к обучению грамоте*. Москва: Просвещение.
42. Филичева, Т. (2017). *Логопедии. Теория и практик*. Москва: Эксмо.

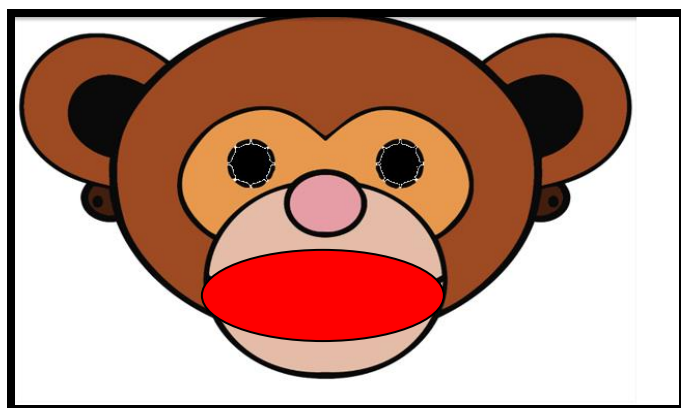
43. Филичёва, Т., Соболева А. (1996). *Развитие речи дошкольника*. Екатеринбург: Арго.
44. Филичева, Т., Чиркина Г. (2004) *Воспитание и обучение детей дошкольного возраста с ФФН*. Москва: Логопедия сегодня.
45. Чиркина, Г. (2003). *Основы логопедической работы с детьми*. Москва.: АРКТИ.
46. Шашкина, Г. и др. (2013). *Логопедическая работа с дошкольниками: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений* Москва: Издательский центр «Академия».
47. Швачкин, Н. (2004). *Возрастная психолингвистика: Хрестоматия. Учебное пособие* Москва: Лабиринт.
48. Эльконин, Д. (1998). *Развитие устной и письменной речи учащихся*. Москва: Интор.
49. Эльконин, Д. (1998). *Психология игры* Москва: ВЛАДОС.

Pielikumi

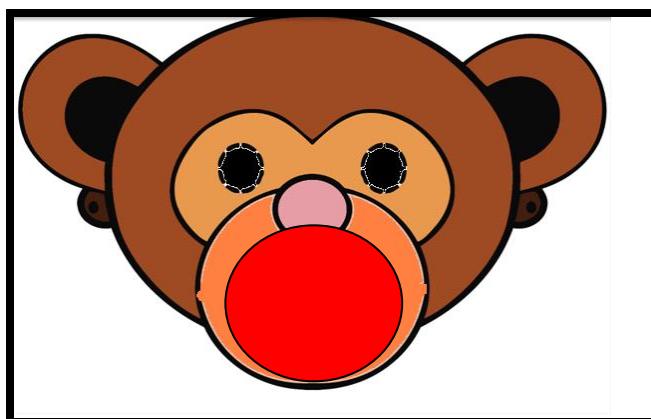
H

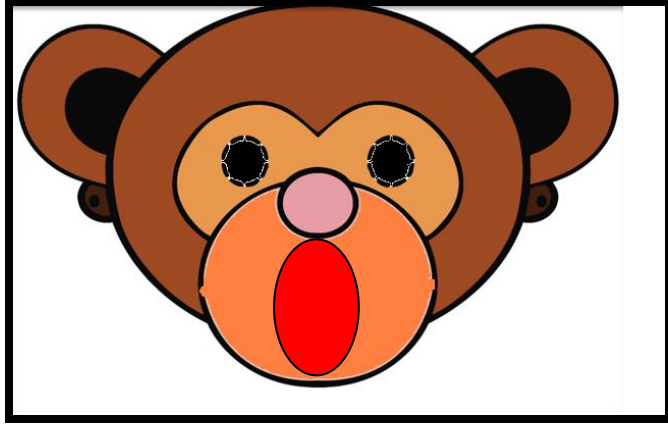
E

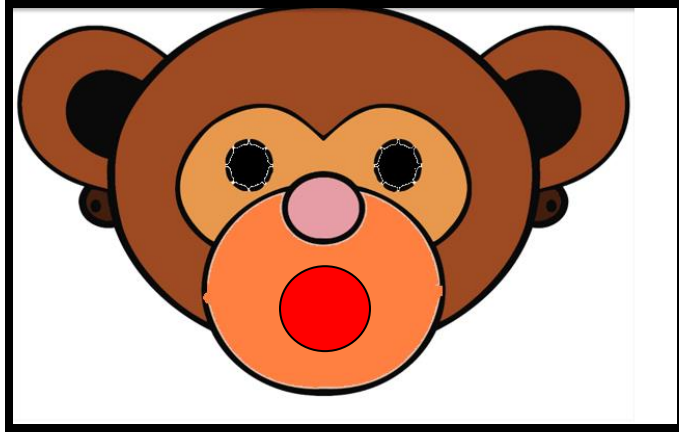
A

o

y

Koriģējoši attīstošā darbā izmantotās didaktiskās rotaļas pēc L. Vakuļenko (Вакуленко, 2012), ievērojot darba secīguma posmus:

1. posms (sagatavošanās) – dzirdes, kas nav saistīta ar runu, attīstība
2. posms – runas dzirdes attīstība
3. posms – elementāras skaņu analīzes un sintēzes iemaņu attīstība.

1.posms (sagatavošanās) – dzirdes, kas nav saistīta ar runu, attīstība

Šajā posmā tiek organizētas rotaļas ar skaņām, kas nav saistītas ar runu. Tādas rotaļas veicina dzirdes atmiņas un dzirdes uzmanības attīstību, jo citādi nav iespējams iemācīt bērnam ieklausīties apkārtējo runā un diferencēt fonēmas. Šajā laikā darbojas fiziskā dzirde.

- ***Skaņu, kas nav saistītas ar runu, atšķiršana***

1. Rotaļa «Klusums»

Bērni, aizvēruši acis, «klausās klusumu». Pēc vienas divām minūtēm bērniem tiek piedāvāts atvērt acis un pastāstīt, ko viņi dzirdēja.

2. Rotaļa «Uzmini, uz kā es spēlēju»

Mērķis: attīstīt dzirdes uzmanības noturīgumu, prast atšķirt instrumentus pēc dzirdes, ņemot vērā to skanējumu.

3. Rotaļa «Uzzini pēc skaņas»

Mērķis: mācīt atšķirt skaņas

4. Rotaļa «Trokšņu bundžinas».

Mērķis: vingrināt dzirdi, lai noteiktu putrainu veidu.

- diferenciacija pēc skaņu paņēmiena (plaukšķināšana, kāju piesišana/dipināšana)

5. Rotaļa «No kurienes nāk skaņa? », Rotaļa «Kur piezvanīja»

Mērķis: dzirdes uzmanības virzības attīstība, prasme noteikt skaņas virzību.

- ***Diferenciācija pēc ātruma (ātri - lēni)***

1. "Kurš ātrāk?"

Mērķis: dzirdes uzmanības virzības attīstība, prasme noteikt ātrumu.

- ***Diferenciācija pēc ritma (ritmiskie zīmējumi)***

1. Rotaļa «Klajumiņš».

Mērķis: uzzināt ritmisko zīmējumu.

- ***Diferenciācija pēc skanējuma spēka (skaļi - klusu)***

1. Rotaļa «Augstu – zemu»

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi; mācīt atšķirt skaņas pēc augstuma.

2. Rotaļa «Klusi – skaļi»

Mērķis: attīstīt fonemātisko dzirdi; mācīt atšķirt skaņas pēc augstuma.

2. posms – runas dzirdes attīstība.

- ***Vienādu vārdu, frāžu, skaņu kompleksu un skaņu atšķiršana pēc balss augstuma, stipruma un tembra***

1. Rotaļa «Putenis»

Mērķis: iemācīt bērniem vienā izelpā mainīt balss spēku no klusa uz skaļu un no skaļa uz klusu.

2. Rotaļa «Pūš vējš»

Mērķis: izmainīt balsis stiprumu, prast atkarībā no situācijas izmantot skaļu vai kļu balsi.

3. Rotaļa «Skaļi – kļusi»

Mērķis: iemācīt prasmi mainīt balsis stiprumu: runāt tad skaļi, tad kļusi.

4. Rotaļa «Trīs lāči»

Mērķis: attīstīt prasmi mainīt balsis augstumu

5. Rotaļa «Tuvus – tālu»

Mērķis: attīstīt prasmi atšķirt, kur skan tālu vai tuvu.

• *Pēc skaņu sastāva līdzīgu vārdu diferencēšana:*

1. Rotaļa "Pareizi – nepareizi"

Mērķis: attīstīt dzirdes uzmanību

2. Rotaļa «Klausies un izvēlies»

Mērķis: attīstīt dzirdes uzmanību

3. Rotaļa «Kurš vārds atšķiras?»

Mērķis: attīstīt dzirdes uzmanību

• *Zilbju diferencēšana*

1. Rotaļa «Paplaušķināsim»

Mērķis: mācīt atšķirt īsus un garus vārdus

2. Rotaļa «Kas lieks?»

Mērķis: zilbju diferencēšana.

• *Fonēmu diferencēšana*

1. Rotaļa «Ko prasa pelīte?»

Mērķis: mācīt izcelt vārdus ar uzdoto skaņu. Attīstīt fonemātisko analīzi un sintēzi.

2. Rotaļa «Pasaki līdz galam vārdu»

Mērķis: attīstīt uzmanību, atmiņu.

2. Rotaļa «Skaņa apmaldījusies»

Mērķis: fonemātiskās dzirdes, uzmanības attīstība.

3. Rotaļa «Noķer skaņu». «Noķer dziesmiņu»

Mērķis: fonemātiskās dzirdes, uzmanības, atmiņas attīstība.

4. Rotaļa «Atrodi skaņu»

Mērķis: fonemātiskās dzirdes attīstība.

3. posms – elementāras skaņu analīzes un sintēzes iemaņu attīstība

Šim posmam ir zināma konsekvence:

- Zilbju skaita noteikšana dažādas sarežģītības pakāpes vārdos
- Pirmās un pēdējās skaņas izcelšana vārdā
- Vārda izcelšana ar piedāvāto skaņu no vārdu grupas vai no teikuma
- Skaņu atšķiršana pēc to kvalitātes raksturojumiem (balsīga – nebalsīga, mēmā – skanīgā, cietā – mīkstā);
- Skaņu vietas, skaita, secības noteikšana vārdā
- Radošais uzdevums (piemēram, izdomāt vārdus ar uzdotajām skaņām) modeļu uzbūve

1. Rotaļa «Zilbju izplaušķināšana»

Mērķis: iemācīt vārdu zilbju analīzi

2. Rotaļa «Uzmini vārdu»

Mērķis: vārdu sastādīšana ar konkrētu zilbju skaitu

3. Rotaļa «Zilbju vilciens»

Mērķis: mācīt bērniem dalīt vārdus zilbēs.

4. Rotaļa «Piramīdas»

Mērķis: mācīt bērniem noteikt zilbju skaitu vārdos.

5. Rotaļa «Atrodi vārdam shēmu»

Mērķis: vingrināties zilbju dalīšanā.

6. Rotaļa «Vārda ķēdīte»

Mērķis: vingrināties noteikt pirmo un pēdējo skaņu vārdos.

7. Rotaļa «Vilciens»

Mērķis: uzlabot iemaņas noteikt pirmo un pēdējo skaņu vārdā.

8. Rotaļa «Brīnumainā makšķere»

Mērķis: vingrināties noteikt pirmo un pēdējo skaņu vārdos.

9. Rotaļa «Atrodi skaņas vietu vārdā».

Mērķis: vingrināties atrast skaņas vietu vārdā.

10. Rotaļa «Atrodi vietu savam attēlam».

Mērķis: mācīt diferencēt skaņas vārdos. (ш-ж, б-п, р-л, ш-с, г-к, ж-з, з-с) .

11. Rotaļa «Esi uzmanīgs»

Mērķis: skaņu [д]-[т] atšķiršana vārdos paronīmos.

12. Rotaļa «Palīdzi savākt mantas»

Mērķis: skaņu [з] – [ж] atšķiršana

13. Rotaļa «Kofēris un portfelis»

Mērķis: skaņu [ш] – [ж] atšķiršana

14. Rotaļa «Dāvanas»

Mērķis: skaņu [л] – [л*]; [р] – [р*] atšķiršana

15. Rotaļa «Atrodi, kuros vārdos skan lielā oda dziesmiņa, bet kuros – mazā».

Mērķis: skaņu [з].– [з*] atšķiršana

16. Rotaļa «Kam kāds attēls»

Mērķis: skaņu [г] – [к] atšķiršana

17. Fonētiskais loto «Skanīgais – neskanīgais»

Mērķis: mācīt pareizi izrunāt skaņas un diferencēt fonēmas pēc skanīguma un neskanīguma.

18. Fonētiskais loti «Cietais – mīksts»

Mērķis: Mācīt pareizi izrunāt skaņas un diferencēt fonēmas pēc cietības un mīkstības.

19. Rotaļa «Skaņu savācējs»

Mērķis: noteikt skaņas vietu vārdā.

20. Rotaļa «Noķer skaņu»

Mērķis: iemācīt nosaukt skaņu vārdā pēc ā telpiskā raksturojuma (pirmais, otrais, pēc noteiktas skaņas, pirms noteiktas skaņas)

21. Rotaļa «Luksofors»

Mērķis: mācīt bērniem atrast skaņas vietu vārdā.

22. Rotaļa «Mājiņas»

Mērķis: attīstīt prasmi diferencēt līdzīgas skaņas, atrast skaņas vietu vārdā.

23. Rotaļa «Katrai skaņai savu istabu»

Mērķis: iemācīt veikt pilnu vārda skaņas analīzi, izmantojot skaņu shēmu un kauliņus.

24. Rotaļa «Cik istabu ir dzīvoklī? »

Mērķis: iemācīt noteikt skaņu skaitu vārdos, nebalstoties uz gatavu shēmu, izmantojot kauliņus.

25. Rotaļa «Telegrāfisti»

Mērķis: iemācīt iemaņas analizēt skaņu secību pēc priekšstata; iemācīt vārdu skaņu sintēzi.

26. Rotaļa «Atrodi attēlu shēmai»

Mērķis: iemācīt noteikt skaņas vietu vārdā (sākums, vidus, beigas) pēc priekšstata.

27. Rotaļa «Dzīvās skaņas, zilbes»

Mērķis: Mācīt sintezēt atsevišķas skaņas (zilbes) vārdā.

28. Rotaļa «Jautrās bumbiņas»

Mērķis: mācīt skaņu analīzes iemaņas.

Fonemātiskās uztveres pirmreizējās pārbaudes rezultātu atspoguļojums 2017.g. novembrī

Kritēriji	Dzirdes uzmanības izpēte	Fonemātiskās uztveres veidošanās izpēte			Vārdu skaņu un zilbju veidošanās izpēte
Bērma iniciāļi		Skaņu analīze	Skaņu sintēze	Skaņu priekšstats	
D.T.	2	1	1	2	1
D.S.	2	1	1	2	1
D.K.	1	1	1	2	2
Z.T.	2	2	2	1	1
K.G.	1	2	2	1	2
T.T.	1	1	1	1	1

Fonemātiskās uztveres atkārtotās pārbaudes rezultātu atspoguļojums 2018.g. aprīlī

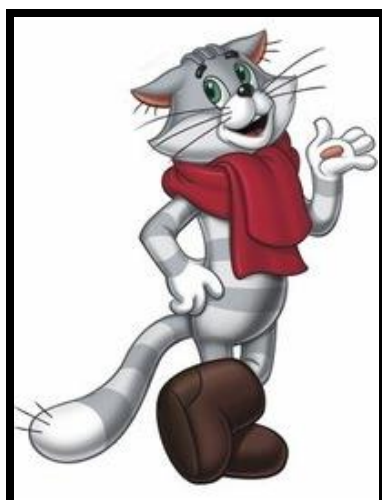
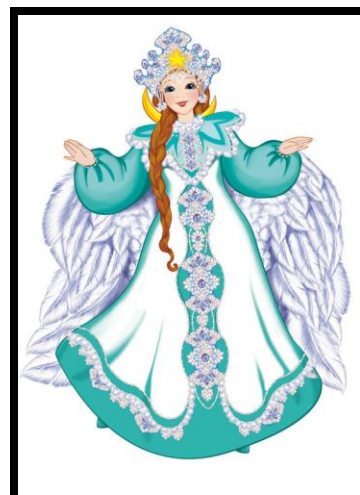
Kritēriji	Dzirdes uzmanības izpēte	Fonemātiskās uztveres veidošanās izpēte			Vārdu skaņu un zilbju veidošanās izpēte
Bērma iniciāļi		Skaņu analīze	Skaņu sintēze	Skaņu priekšstats	
D.T.	4	3	3	3	3
D.S.	3	3	3	4	4
D.K.	3	3	3	4	4
Z.T.	3	4	4	3	1
K.G.	3	4	3	3	3
T.T.	2	2	2	2	2

Дидактическая игра «Пародисты»

Цель: развивать фонематический слух, учить подражать тембру голоса литературного героя.

Материал: карточки с изображением литературных героев (Баба-Яга, Царевна - лебедь, Кот Матроскин, Волк, Черепаха и др.), записью фраз с голосом литературных персонажей.

Ход: детям включают запись с голосами литературных героев, дети должны отгадать кто из героев говорит, поднимая карточку с его изображением. После этого детям раздаются по одному из изображений литературных персонажей и ребята по очереди пытаются сказать, заранее обговоренную, фразу голосом своего героя. Дети отгадывают, кто из персонажей кому достался. Также эту игру можно играть с логопедом на индивидуальном занятии

Tēma:

Skaņu p-л diferencēšana zilbēs un frāzēs (pēc K. Čukovska pasakas "Aikāsāp" motīviem)

- Uzdevumi: Attīstīt artikulācijas aparāta kustības;
- Aktivizēt fonemātiskās uztveres attīstību (sasit plaukstu, ja dzirdi vārdu, kurš sākas ar [P], palecies, ja dzirdi vārdu, kurš sākas ar [Л] – (зебра, волк, кенгуру, страус, лось, тигр, морж, белка, носорог, лама, рысь, жираф, лошадь, баран)
- Logopēde bērnam lūdz atkārtot slēgtās un vaļējās zilbes ar skaņām [P] un [Л];
- Bērnam tiek pedāvāti attēli (зебра, волк, кенгуру, страус, лось, тигр, морж, белка, носорог, лама, рысь, жираф, лошадь, баран), kuri jāsadrupē atbilstoši modeļiem)
- Audzināt līdzietības jūtas un spēju līdzpārdzīvot (didaktiskā rotaļa, kuras pamatā ir skaņas [P] un [Л]

Nodarbību gaita.

1. Organizatoriskais brīdis

- Sasveicinies ar viesiem un apsēdies pareizi.

- Uzmini mīklu:

Всех излечит, исцелит

Добрый Доктор.... (Айболит)

- Šodien pie daktera Aikāsāp atnāks īpašie zvēri. Ar ko tad viņi ir tik īpaši?

- Uzmanīgi paklausieties.

Приходи к нему лечится.

И коРова и воЛчится

Может быть жучок - нет!

БеЛка и свеРчок - да!

Ты послушай и скажи,

Что за больные к доктору пришли

- Šo zvēru nosaukumos ir skaņas p vai л.

Jā, šodien pie daktera Aikāsāp atnāks tikai tie zvēriņu, kuru nosaukumos ir skaņas p vai л. Bet mēs centīsimies pareizi izrunāt šīs skaņas zilbēs un vārdos.

2. Pamatdaļa

- *Fonemātiskā iesildīšanās*

Rotaļa "Хлопни или топни"

Uzzināsim, kuri zvēriņi nāks pie daktera Aikāsāp ārstēties. Es saukšu zvērus, bet tu

plaukšķināsi, ja sadzirdēsi dzīvnieka nosaukumā burtu p, bet, ja sadzirdēsi skaņu л, tad piesitīsi kāju pie zemes.

(зебра, волк, кенгуру, страус, лось, тигр, морж, белка, носорог, лама, рысь, жираф, лошадь, баран)

- Artikulācijas vingrošana

- Lai kas atnāktu pie daktera Aikāsāp, visi smaida. Vingrinājums "Smajds"

- Atnāks zilonis, pataurēs pa snuķi vingr. "Snuķis"

- Bet dakteris Aikāsāp atkal pasmaidīs vingr. "Smajds"

- Pie daktera Aikāsāp atjās zirgs vingr. "Zirdziņš"

- Vai tītari šodien atnāks? - Jā -

- Bet, kā viņi sarunājas, kad atnāk? ving. "Tītari"

- Visi šūposies vingr. «Šūpoles»

Un dzers tēju. Mums ir vajadzīga krūzīte vingr. "Tasīte"

Un ēdīs garšīgu ievārījumu. vingr. "Garšīgs ievārījums"

Bet pēc tam visi smaidīs. vingr. "Krāsotājs"

Pirmā pie daktera Aikāsāp atnāca gotiņa.

- Elpošanas vingrinājums "Gotiņa"

- Parādīsim, kādi ragi ir govij. Rādītājpirkstu pieliekam pie galvas ("ragi")

Veicam dziļu ieelpu caur degunu, nedaudz aizturam elpošanu un izelpojot turpinām ilgstošu "Mū....", cenšoties skaņu padarīt vienmērīgu.

- Skaņu p - л diferencēšana zilbēs

Didaktiskā rotaļa "Puķes gotiņai"

- Gotiņa sūdzas, ka viņai samazinājies piena apjoms. Palīdzēsim gotiņai, saplūksim tai pļavas puķes un tā dos vairāk piena. Izrunāsim zilbes (PE-PI-PЯ-PIO) uz katras ziedlapiņas.

- Dinamiskā pauze

Železno vas dziesmiņa ar PA-PO-PY

- Skaņu p - л diferencēšana zilbēs. Fonemātiskās uztveres attīstība. Mazās

motorikas attīstība.

Didaktiskā rotaļa "Pabarosim putnus"

- Paskaties, kas ir atlidojis pie daktera Aikāsāp?

- Vārna un balodis novērsušies viens no otra, kas noticis

(attēlu priekšā tiek nolikti graudiņi, pupiņas)

- Izrādās, vārna un balodis nespēj sadalīt šos graudiņus. Palīdzēsim viņiem

_ Es izrunāšu vārdus, bet tu atkārto. Ja vārdā sadzirdēsi skaņu P, graudiņš tiek iedots

vārnai. Bet, ja skaņu Л, tad balodim.

- Klausies uzmanīgi

мир - мил бал- бар

Вар-вал укор-укол

Плуг-прут игра-игла

Бурки-булки полка-порка

Свалка-сварка ложь-рожь

Блошка-брошка лама-рама

Мерко -мелко рад-лад

Жалко-жарко

- Darbs pie valodas gramatiskās uzbūves

Didaktiskā rotaļa "Kam kas patīk"

-. Pienācis pusdienu laiks. Dzīvnieki ir izbadējušies, pastāsti un parādi, kas ko ēd.

Stāstīsim tā:

голодная ворона ест зерна, голодная корова ест траву

(корова, крот, ворона, кролик, морж, тигр, морковь, рыба, зерна, корни, мясо)

- Nostiprināt skaņu p-л diferencēšanu

Didaktiskā rotaļa (sk. Pielikumu 6)

3. Nodarbību rezultāts:

-Tā dakteris Aikāsāp strādā visu dienu un palīdz daudziem slimiem zvēriņiem. Palīdzot dakterim Aikāsāp, kuras skaņas tu mēģināji izrunāt pareizi.

Dakteris Aikāsāp saka tev paldies un ir sagatavojis cienastiņu – vitamīnus. Lai tu neslimotu.

Pašvērtējums:

Nodarbības pagāja veiksmīgi. Visi uzdevumi izpildīti. Nodarbību laikā Aleksejs bija aktīvs, izpildīja visus uzdevumus.

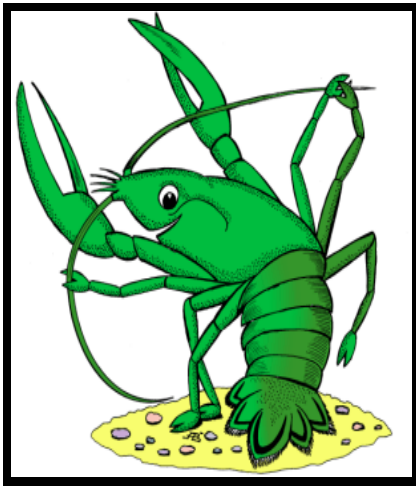
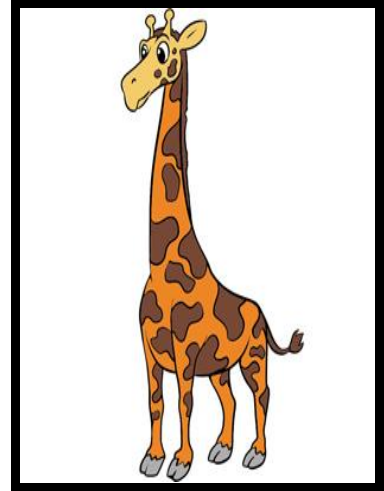
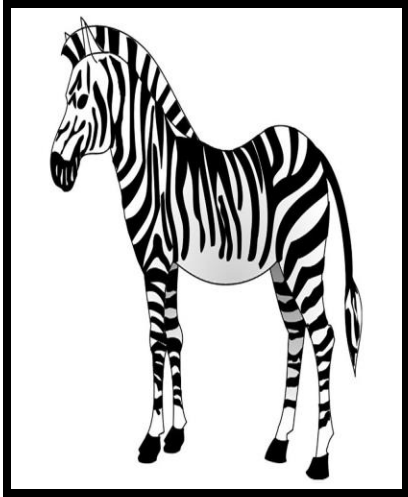
Дидактическая игра «Кто с кем подружится»

Цель: учить дифференцировать звуки Л, Р в словах:

Материал: Картинки с изображением животных в названии которых есть звук [Р] и [Л], модели звуков [Р] и [Л] И. Милтыни

Ход: Логопед предлагает картинки с изображением животных в названии которых есть звук [Р] и [Л]. Затем ребенок рассматривает модели звуков [Р] и [Л]. После логопед просит ребенка сравнить эти модели, что у них общего и чем они отличаются, объяснить почему. Далее логопед предлагает игру «Кто с кем подружится». В ходе игры ребенок определяет наличие звука [Р] или [Л], и выкладывает на соответствующую модель.

Diplomdarbs **Didaktiskā rotaļa – fonemātiskās uztveres pilnveidošanas līdzeklis 5 – 6 gadīgiem bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem** izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai. Atļauju / neatļauju savu darbu publicēt kopumā un/vai pa daļām.

Autore: _____
/vārds, uzvārds/ _____
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja/s: _____
/vārds, uzvārds, zinātniskais grāds, paraksts un datums/

Darbs iesniegts Skolotāju nodaļā

Metodiķe: _____
/vārds, uzvārds, paraksts un datums/

Diplomdarbs aizstāvēts pārbaudījumu komisijas sēdē

_____. _____. 20____. prot. Nr. _____, vērtējums _____ (_____)

Komisijas sekretāre: _____
/vārds, uzvārds, paraksts/